

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Irena Kašparová

NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Mgr. Jiří Herczeg, Ph.D.

Katedra: Trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 6. dubna 2009

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

Irena Kašparová

V Praze dne 6. dubna 2009

PODĚKOVÁNÍ

Za cenné rady a připomínky při zpracování mé diplomové práce děkuji
Doc. JUDr. Mgr. Jiřímu Herczegovi, Ph.D.

Obsah

1	Úvod	6
2	Historický vývoj trestu odnětí svobody a jeho ukládání.....	7
2.1	Obecně k historii trestu odnětí svobody	7
2.2	Vývoj vězeňství	8
2.3	Vývoj systému trestů a trestu odnětí svobody v českých zemích.....	13
3	Trest a jeho účel	21
3.1	Pojem trestu	21
3.2	Účel trestu	22
3.3	Účel trestu v českém trestním právu.....	24
4	Nepodmíněný trest odnětí svobody	25
4.1	Ústavněprávní základy trestu odnětí svobody	25
4.2	Trest odnětí svobody v systému trestů.....	25
4.3	Nepodmíněný trest odnětí svobody	27
4.4	Nepodmíněné odnětí svobody u mladistvých.....	31
4.5	Výjimečný trest.....	32
4.6	Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody.....	35
4.7	Nepodmíněný trest odnětí svobody v novém trestním zákoníku.....	36
5	Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody	38
5.1	Obecně k výkonu trestu odnětí svobody.....	38
5.2	Diferenciace výkonu trestu odnětí svobody.....	40
5.3	Diferenciace výkonu trestního opatření odnětí svobody u mladistvých.....	48
5.4	Přijímání, umíst'ování a přemíst'ování odsouzených	49
5.5	Programy zacházení, zaměstnávání a vzdělávání odsouzených	50
5.6	Práva a povinnosti odsouzených.....	54
5.7	Odklad výkonu trestu, přerušení výkonu trestu a upuštění od výkonu trestu.....	57
5.8	Podmíněné propuštění.....	59
5.9	Postpenitenciární péče	62
5.10	Zabezpečovací detence	63
6	Alternativní tresty	65
6.1	Obecně k pojmu alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.....	65
6.2	Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem	66

6.3	Obecně prospěšné práce.....	70
6.4	Peněžitý trest.....	71
6.5	Další alternativní tresty.....	72
6.5.1	Zákaz činnosti.....	72
6.5.2	Zákaz pobytu. Vyhoštění.....	73
6.5.3	Propadnutí majetku.....	74
6.5.4	Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.....	75
6.6	Alternativní tresty v novém trestním zákoníku.....	76
7	Závěr	80
	Seznam použité literatury	82
	Résumé.....	84

1 Úvod

Účinná ochrana společnosti před kriminalitou, která je základním úkolem trestního práva v každém demokratickém státě, se neobejde bez zásahů do práv a svobod jednotlivců. Nejcitelnější z prostředků státního donucení představují trestněprávní sankce, mezi nimiž zaujímá významné místo nepodmíněný trest odnětí svobody, který je předmětem této diplomové práce.

Nejen Česká republika stojí v současné době před řadou problémů spojených s nepodmíněným trestem odnětí svobody, a to zejména v otázce jeho výkonu. Přehlednost věznic, recidiva odsouzených, zaměstnávání a vzdělávání vězňů, postpenitenciární péče, to vše jsou otázky, které jsou tématem rozprav odborné veřejnosti i diskuse společenské.

Nepodmíněný trest odnětí svobody představuje v našem právním řádu trest základní, nejpřísnější a v určitých případech trest nenahraditelný. Má své pevné místo v právním vědomí společnosti. Jeho výkon však sebou přináší řadu negativních jevů. Odsouzený je násilně vytržen z přirozeného sociálního prostředí, jsou narušeny jeho sociální vazby a zároveň je vystaven vlivu spoluodsouzených.

Cílem diplomové práce je podat ucelený výklad o nepodmíněném trestu odnětí svobody, upozornit na některé problematické otázky spojené s jeho ukládáním a výkonem a navrhnout případné změny.

Úvod práce se zabývá historií trestních sankcí a trestu odnětí svobody, přičemž zvláštní pozornost je věnována dějinnému vývoji vězeňských systémů, jež je obzvlášť podnětný a jeho znalost je nezbytná k pochopení vězeňského systému současného. Dostatečného prostoru se přirozeně dostalo i vývoji trestu odnětí svobody v českých zemích. Dále bylo nutné vymezit základní pojem trestu a účelu trestání. Stěžejní část práce je zaměřena na nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho výkon tak, jak je zakotven v současné právní úpravě. Konečně poslední kapitola se zabývá alternativními tresty a seznámení s jednotlivými druhy.

V průběhu vzniku této práce byl přijat nový kodex - zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který nabude účinnosti 1. ledna 2010, bylo proto nutné provést zhodnocení nové úpravy. V každé kapitole, týkající se současné právní úpravy, byl věnován prostor nejdůležitějším změnám.

2 Historický vývoj trestu odnětí svobody a jeho ukládání

2.1 Obecně k historii trestu odnětí svobody

V průběhu vývoje lidské společnosti byly ukládány rozličné druhy trestů. Nejstarší zákony obsahují trest smrti, tresty mrzačící a tělesné i tresty odčínující, objevují se nucené práce a trest vyhnanství. Univerzálním trestem, který se uplatňoval jako prostředek odstrašení i nástroj odplaty, byl trest smrti. Úloha trestu odnětí svobody ve starověku byla pouze vedlejší, odnětí svobody plnilo roli zajišťovacího prostředku k jinému trestu, roli vazební. Určitým způsobem se odnětí svobody blížilo vyhnanství a otroctví pro dluhy, později otroctví z trestu.¹ V době římského impéria bylo vězení využíváno k výkonu trestu smrti hladem.

Prostřednictvím stanovení podrobných procesních pravidel pro trestní řízení a pokutových tarifů za jednotlivá provinění, byla v raném středověku postupně krevní msta odsouvána. Nejvýznamnější z pokut byl wergeld, nebo-li pokuta za zabití člověka, jejíž výše se odvíjela od společenského postavení oběti.²

Účelem potrestání pachatele za feudalismu je především společenská prevence. Trest má zastrašit a odradit potencionálního pachatele od spáchání činu, což se projevuje v krutých sankcích, které jsou vykonávány veřejně. Nedbalostní jednání je nejčastěji postihováno majetkovými tresty, zřídka kdy tělesnými.

Uvěznění má dlouhou dobu charakter vazební. Je ovšem využíváno i jako prostředek zajištění dluhů, tedy jako vězení dlužnické. Dočasné umístění do asketických podmínek klášterů představuje trest pro privilegované vrstvy a znamená značné omezení osobní svobody.

Přibližně od počátku 15. století začali být odsouzení vnímáni jako významný zdroj pracovní síly a využívání na nucené práce, které lze považovat za jistý předstupeň odnětí svobody. Na místo trestu smrti se postupně zavádějí deportace odsouzených a v 18. a 19. století se trestanecké kolonie stávají součástí způsobu věznění.³

Počátek uplatňování odnětí svobody jako trestu samostatného spadá do konce 16. století, kdy dochází v Anglii a v Holandsku k zakládání ústavů, do nichž měli být zavíráni zejména tuláci, žebráci, zahaleči, prostitutky a jiní delikventi. V souvislosti se šířením renesančních myšlenek a změnou postoje k životu a k hodnotě lidského života, byly

¹ Černíková V., Sedláček V. Základy penologie pro policisty. Policejní akademie ČR, Praha 2002, s. 16-17.

² Kolektiv autorů. Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde, 2003, s. 127.

³ Černíková V., Sedláček V. Základy penologie pro policisty. Policejní akademie ČR, Praha 2002, s. 18.

kritizovány přísné a kruté tresty, nerovnost občanů před zákonem, soudní svévůle a korupce. Na tyto myšlenky navázal v roce 1764 italský ekonom a právník Beccaria ve svém eseji O zločinech a trestech, kde představil liberální doktrínu trestního práva a procesu. Jeho pojetí trestu vycházelo z předsvědčení, že tvrdost trestu musí být omezená, trest má být úměrný provinění, musí být určitý a sankce se musí provádět rychle a jistě. Zdůrazňoval také prevenci, spočívající v jasném a ohraničeném zákoně, doplněném o odměny pro ctnostné. Beccariovy myšlenky byly záhy uvedeny do praxe a zahrnuty do anglických a francouzských trestních kodexů.

2.2 Vývoj vězeňství

Z hlediska výkonu trestu odnětí svobody je velmi důležitý vývoj vězeňství. Jak již bylo uvedeno, původní využití uvěznění jako zabezpečovacího prostředku či jako nátlaku na dlužníky, aby splnili své závazky a byli k dispozici věřitelům, se měnilo velmi zvolna. Jako samostatný trest se odnětí svobody začíná rozšiřovat až v polovině 16. století. První vězení byla často spravována kněžími, vězni byli hlídáni vojáky. Poměry v těchto věznicích byly neutěšené a materiální podmínky nevalné.⁴

Jedním z nejstarších vězeňských zařízení byl amsterodamský Rasphuis otevřený v roce 1596, původně určený pro tuláky a mladé delikventy. Základ jeho fungování představovaly tři hlavní zásady. Předně délka trestu se do jisté míry odvíjela od chování odsouzeného. Vězni byli povinni pracovat, práce byla vykonávána společně a náležel za ni plat. Konečně uvěznění podléhali striktnímu časovému rozvrhu, zákazům a příkazům, nepřetržitému dohledu, napomínání, účastnili se náboženských čtení a byli vystaveni souboru prostředků pro „vedení k dobru“ a „odvracení od zla“.⁵

Další zajímavý článek ve vývoji systému uvěznění představuje káznice v Gandu. Z výzkumu, provedeného v roce 1749 mezi odsouzcenci v Alostu, vyplynulo, že většina zločinců jsou povaleči a žebráci, z čehož byl vyvozen závěr, že za obecnou příčinou většiny zločinů je možné prohlásit lenost. Káznice tak byla založena na myšlence zajištění jistého druhu univerzální pedagogiky práce pro ty, kteří práci opovrhují.⁶ Odsouzený se měl prostřednictvím povinné práce, za kterou byl odměňován, přesvědčit,

⁴ Mezník J., Kalvodová V., Kuchta J. Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 9.

⁵ Foucault, M. Dohlížet a trestat. Praha: Dauphin, 2000, s. 182.

⁶ Tamtéž, s. 182.

že práce je výhodnější než lenost, že jejím prostřednictvím si může zlepšit nejen pobyt ve vězení, ale zejména svůj život po jeho opuštění. Foucault výhody tohoto systému shrnuje do čtyř bodů: „...snížil se počet trestních stíhání, jež byla pro stát nákladná, nebylo již nutné navracet zaplacené daně vlastníkům lesů, které byly zničeny tuláky, vytvořila se masa nových dělníků, kteří „působením konkurence přispívali ke snížení ceny pracovní síly“, a konečně těm opravdu chudým bylo bez rozdílu umožněno mít prospěch z nezbytné charity.“⁷ Tato koncepce byla nicméně využitelná pouze u dlouhodobějších trestů, nikoli u krátkodobých či u doživotních, kde ztrácela svůj smysl.

V roce 1775 předložil Angličan Hanway schéma modelu, který k principu práce, jako nezbytného předpokladu úspěšné nápravy delikventa, připojil navíc princip izolace. Samota měla odsouzeného přivést zpět k sobě samému, měla mu dát možnost přemýšlet o sobě. Zároveň tím byl chráněn před špatným vlivem spoluodsouzených.

V 18. a 19. století vznikly čtyři základní systémy zacházení s vězňami, o kterých bude dále podrobněji pojednáno. Jedná se o:

1. pensylvánský systém, tzv. systém separační,
2. auburnský systém, tzv. systém ticha,
3. smíšený klasifikační systém, také uváděný jako ženevský a
4. progresivní systémy.

Podle myšlenek anglického vězeňského reformátora Johna Howarda byla v roce 1786 vybudována věznice Walnut Street ve Philadelphii. Howardova koncepce cílené nápravy vězňů, spočívala v jejich výchově, vzdělávání, omezených právech a výběru kvalifikovaného personálu. Vězni odsouzení za závažné zločiny žili a pracovali v samostatných celách o rozměrech 180 x 240 cm, pachatelé méně závažných zločinů byli umístěni ve společných celách o velikosti 6 x 7 m a pracovali ve společné budově. Mužům náležela mzda, ze které hradili výlohy, ženy mzdu nedostávaly, ale nebyly jim žádné výlohy účtovány. Při práci a jídle bylo nařízeno mlčet, rozhovory byly povoleny jen čtvrt hodiny denně před večeří. Koncepce vycházela ze zásady separace, kdy izolace měla odsouzenému pomoci přemýšlet o svých činech, chránit před ovlivňováním spoluvězni a pochopitelně se v nápravném zařízení díky této skutečnosti i lépe udržovala kázeň. Věznice ve Walnut Street se v posledním desetiletí 18. století stala vzorem pro ostatní státy Ameriky i pro Evropu.

⁷ Tamtéž, s. 182-183.

Princip separace se stal základním pilířem projektu Western Penitentiary v Pittsburgu v roce 1826 a Eastern Penitentiary ve Philadelphii v roce 1829. Věznice se skládala ze sedmi budov, které se paprskovitě sbíhaly do společného středu, tvořeného rotundou. Cely byly zásadně jednomístné, v přízemí s malým dvorkem, po kterém mohl vězeň dvakrát denně sám chodit. Celý komplex byl obehnan masivními zdmi, jež oddělovaly i jednotlivé části a znemožňovaly útěk. Stavba vzbudila velký zájem a podobných věznic byla vybudována celá řada.

Separací systém byl opuštěn spíše než z dopadů, které měl na lidskou psychiku, z důvodů ekonomických. Zajišťovat práci pro vězně na samostatné cely bylo čím dál složitější, pracovní činnost vyžadovala spolupráci a separace fyzická tak byla nahrazena separací psychickou – systémem ticha.

Systém ticha byl poprvé zaveden v roce 1823 v auburnské věznici ve státě New York. Za zachování absolutního mlčení pracovali trestanci přes den ve společných dílnách, v noci byli umístěni na samostatných celách o velikosti 2 x 1 m. Těžká práce měla být nejvhodnějším prostředkem převýchovy, nesporný byl i její ekonomický přínos, protože velké společné dílny vykazovaly mnohem vyšší produkci a efektivitu. Práce, ticho a poslušnost trestanců byly zajištěny prostřednictvím těžkých tělesných trestů, které se za jejich porušení udělovaly. Auburnská věznice je známa i pro první zavedení proužkovaných stejnočejných trestanců, které měly vězně degradovat a učinit nápadnými v případě útěku.⁸

V Evropě byla na principu separace v roce 1825 vybudována věznice ve švýcarském Genfu. Systém, který zde byl zaveden, nazývaný podle místa svého vzniku genfský, se pokusil zmírnit škodlivé účinky izolace, odporoval však lidské přirozenosti.⁹ Nevýhody separačního systému výstižně shrnul Řezáč, když ve svém spise konstatuje: „...1) mlčení mezi vězni se nedocílí, neboť se proti záповědi buď ústy, buď v posuňkách srozumí, seznámí a pak po propuštění ve spolky sestupují; 2) musí se příliš mnoho domácích trestů užívat a jenom násilím pořádek udržovat; 3) nepřirozené potlačování mluvy způsobuje u vězňů nespokojenost, neposlušnost, klam, šálení, zuřivost i pomstu nad dozorci i nad jinými (...)“.¹⁰

⁸ Inciardi, J. A. Trestní spravedlnost. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 540.

⁹ Černíková, V., Sedláček, V. Základy penologie pro policisty. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 21.

¹⁰ Řezáč, F. J. Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců. České vězeňství, 1995, č. 4 – 5 (Příloha časopisu), s. 21.

Smíšený klasifikační systém, tzv. ženevský, vznikl kombinací obou výše popsaných systémů, tedy systému ticha a systému separačního, s přidáním nových prvků, které představovala klasifikace vězňů podle vnějších znaků: věk, pohlaví, délka trestu, charakter trestného činu, počet minulých trestů, úroveň vzdělání, pracovní schopnost, morální stav, možnosti nápravy, zdravotní stav a nepolepšitelnost.¹¹ Vzorem byla v tomto ohledu věznice založená v roce 1833 v Ženevě, ve které byli odsouzení zařazováni do čtyř kategorií odstupňovaných podle závažnosti spáchaného trestného činu. Základem tohoto systému byli následující principy: povinné mlčení, možnost přemístění odsouzeného z přísnější do mírnější kategorie na základě viditelných známek nápravy, zaměstnávání vězňů, povolení návštěv rodinných příslušníků a zástupců občanských spolků, kteří měli na odsouzené pozitivně působit a zavedení možnosti odpuštění části trestu za dobré chování a přístup k práci.

Jiný smíšený systém představuje systém Obermayerovský, jehož hlavní zásady lze shrnout do těchto bodů: přísný dozor, stálé zaměstnávání, volnočasové aktivity, pozitivní působení zaměstnanců, vzdělávání, kladoucí důraz na vytvoření si smyslu pro čestnost a působení tzv. „dohlížeců“ mezi odsouzenými.¹²

Progresivní systémy, vycházející z myšlenky znovuzачlenění odsouzených do společnosti, se rozvíjejí od poloviny 19. století. Odsouzený byl po nástupu do nápravného zařízení umístěn do přísnějšího režimu výkonu trestu a postupně byl na základě svého chování přemístován do režimu mírnějšího. Anglický progresivní systém zavedl takové stupně tři: nejpřísnější představovala samovazba v délce trvání devíti měsíců, v druhém stupni odsouzený přes den pracoval spolu s ostatními vězni, přičemž byla věnována pozornost i odborné profesní přípravě, poslední třetí stupeň pak spočíval v podmíněném propuštění na svobodu po třech čtvrtinách odpykaného trestu s možností zpětvzetí k výkonu zbývající části trestu v případě, že se nechoval řádně.

Další variantu představoval irský progresivní systém sira Waltera Croftona. V nejpřísnějším režimu výkonu trestu zprvu odsouzený dostával jen omezené množství stravy a vykonával nezajímavou, jednotvárnou pracovní činnost. Později se zlepšila strava a práce byla zajímavější, vykonávaná ve společnosti dalších vězňů. Druhý stupeň, na který připadala jedna polovina trestu, spočíval ve vykonávání těžkých prací venku, noc odsouzení trávili odděleně na celách. V uvolněném třetím stupni náležela

¹¹ Černíková, V., Sedláček, V. Základy penologie pro policisty. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 21.

¹² Tamtéž, s. 22.

odsouzenému větší odměna za práci, dozor byl neozbrojený. Vyústěním bylo podmíněné propuštění na svobodu, které mohlo být zrušeno, pokud odsouzený nedodržel podmínky.

Za obdobu progresivního systému je považován tzv. známkový systém vypracovaný Alexandrem Moconochiem, kapitánem anglického královského námořnictva, kterému byla přidělena trestní kolonie Norfolk Islands, ležící u australského pobřeží. Systém vycházel z myšlenky, že se odsouzený může napravit dobře vykonanou prací a na tomto základě mu lze trest i zkrátit. Namísto časových úkolů byly ukládány tresty úkolové, odsouzení byli hmotně zainteresováni na výsledcích své práce a vytvářeli se skupiny vězňů, kteří na sebe vzájemně dohlíželi.¹³

Práce Moconochieho a Croftona měly vliv na reformu amerických nápravných zařízení, ke které došlo na konci 19. století. Známkový systém a irský systém byly podpořeny Americkým vězeňským kongresem, konaným v roce 1870. Na tomto základě bylo otevřeno nápravné zařízení Elmira v New Yorku v roce 1876, určené pro mladistvé prvotrestané. Mezi znaky nápravného systému, nazývaného systém elmirský, patřily: architektura zařízení, nedegradující oděv, dostatečná dávka stravy, sportovní zařízení, zařízení pro zvyšování manuální dovednosti, řemeslná výchova, vojenská organizace, učební program, knihovna, vnitřní týdeník, zábava, možnost náboženského využití.. Elmirský systém se postupně rozšířil i do dalších států, ale celkově bylo reformátorské hnutí relativně neúspěšné. Mnohé proklamované zásady nebyly nikdy uvedeny do praxe, nápravná zařízení byla brzy přeplněna a nedostatek pracovníků neumožnil rozvíjení vzdělávacích programů.¹⁴ Přestože byl tento experiment počátkem 20. století opuštěn, instituty neurčitého trestu a podmíněného propuštění, výchovné programy a vzdělávání odsouzených se staly součástí vězeňského systému v dalších desetiletích.

Borstalský vězeňský systém získal svůj název podle města Borstalu v Anglii, kde byl v roce 1897 založen zvláštní výchovný ústav pro mladistvé. Systém, inspirovaný elmirským režimem, byl založen na individuálním přístupu k odsouzeným a používání metod, které navazují na strukturu osobnosti. Nezbytným předpokladem jeho fungování byl proto především kvalifikovaný personál.¹⁵ Odsouzený je v tomto systému z počátku

¹³ Inciardi, J. A. Trestní spravedlnost. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 543.

¹⁴ Tamtéž, s. 547.

¹⁵ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 15.

zařazen na čtyři až šest měsíců do tzv. nástupního oddělení, kde je sledováno jeho chování a následně vyhodnoceno podle stanovených kritérií. Druhá část trestu je bez časového omezení a slouží k výchově. Do třetího stupně může být odsouzený přeřazen až pokud plní své povinnosti. V případě, že je odůvodněna pravděpodobnost, že povede řádný život, jej lze propustit na svobodu.

V důsledku hospodářské krize a reformních snah, stavějících se proti zneužívání a vykořisťování trestanců, je ve třicátých letech 20. století opuštěn vězeňský průmyslový komplex. Prosazuje se humánní vězeňství, jež klade důraz na slušné zacházení s odsouzenými a zajištění jejich zdravotních a sociálních potřeb.¹⁶ Výchozí diskem nápravných systémů je částečná izolace odsouzených, kteří teprve po té, co projeví schopnost žít v kolektivu, mohou být ubytováni ve společných celách. Podnět ke sjednocení vězeňských snah přináší Kongres OSN, který 30. srpna 1955 přijímá tzv. Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězňami. Od 60. let jsou do praxe postupně uváděny vzdělávací programy, sociologické průzkumy a psychiatrická léčení a vznikají speciální zařízení pro mladistvé pachatele.

2.3 Vývoj systému trestů a trestu odnětí svobody v českých zemích

V počátcích raně feudálního státu bylo trestní právo závislé na obyčejích vzniklých v předstátní společnosti. Tyto obyčeje však byly transformovány do středověké společnosti, nabývaly nového obsahu a byly aplikovány v zájmu státu a šlechty.¹⁷ Stanovení trestu se odvíjí od společenského postavení pachatele a jednotlivé delikty jsou hodnoceny podle objektu útoku. Trestné činy zabití či krádeže, dříve chápané jako záležitosti, jejichž potrestání se dotýká celého rodu, se změnily v trestné činy, u nichž záleží nejen na osobě pachatele, ale i osobě oběti. Přežitky předstátní společnosti se odrážejí i v systému trestů. Zůstává zachován trest kamenování i obecné ručení osady za trestný čin spáchaný na jejím území. Tato odpovědnost později přechází v povinnou pomoc kohokoliv při stíhání zločinců na zvolání „nestojte“, čímž byla zajištěna pomoc veřejnosti tehdy nedostatečné moci veřejné.¹⁸ Postupně dochází k překonávání soukromoprávního charakteru trestního práva, což se projevuje zejména

¹⁶ Tamtéž, s. 18.

¹⁷ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1999, s. 120.

¹⁸ Tamtéž, s. 120.

u kriminálních činů, kterými se pachatel dotýká obecných zájmů. Mění se i pojetí trestu jako odplaty, msty, která je adekvátní spáchanému činu. V polovině 14. století se tak sice postižený mstí stále sám, ale odplácí dvojnásobek. Pokud není trest nahrazen dohodou mezi pachatelem a poškozeným, sankce představují trest smrti, tresty mrzačící, konfiskace majetku, plen, pokuty a ztráty na cti.

V období stavovské monarchie dochází k rozvoji trestního práva, potlačuje se svémoc, kdy se jednotliví feudálové sami s použitím násilí domáhali svých práv. Vražda a zabití jsou však stále stíhány jako záležitost soukromoprávní a přežitky krevní msty na našem území zůstávají až do roku 1627 v možnosti narovnání mezi pachatelem a poškozenými. O vytvoření systému trestů se pokusil Koldín ve svých Právech městských království českého, kde dělí tresty na právem stanovené a tresty závislé na soudcově úvaze. Objevuje se zde trest vypovězení, ztráty na cti, tresty peněžité, vězení dočasné nebo doživotní a trest smrti. Základním účelem trestu je stále pomsta pachateli a odstrašení. Výchovné působení trestu je možné zaznamenat u nucených prací a krátkodobých trestů odnětí svobody. Trest smrti byl vykonáván různými způsoby podle druhu spáchaného deliktu: oběšením při krádeži, stětím za vraždu, upálením za živa za čarodějnictví či žhářství, zahrabáním za živa za čarodějnictví ženy, lámáním kolem za násilné smilstvo, vláčením ulicemi a lámáním kolem za úkladnou vraždu. K tělesným trestům patřilo utěti ruky, vytržení jazyka. Mrskání pak bylo používáno jako součást trestu vypovězení nebo dehonestujícího vystavení na pranýři. Stále častěji je využíván trest vězení, jehož délka převážně závisí na soudcovské úvaze, často je však přesný rozsah stanoven zákonem. Zneuctující tresty byly, kromě již zmíněného vystavení na pranýři, zastoupeny v podobě vypálení cejchu, zbavení cti a prohlášení za psance. Pravidelným trestem se stalo i vypovězení z města, země či státu. Nucené práce představují trest na jeden rok pro povaleče, jinak na stavbu pevností proti Turskému vpádu či na galejích na Dunaji. Z trestů majetkových je využíváno uložení pokuty v různé výši a konfiskace majetku ve prospěch panovníka.

Stejně jako v jiných státech, i v českých zemích se objevovalo otroctví a nevolnictví pro dluhy.¹⁹ Vězení pro dlužníky představovalo pouze prostředek vynucení splnění dluhu, nikoli trest. Dlužnické vězení zakotvovalo jak právo šlechtické, tak i právo městské, přičemž dlužnická vězení pro měšťany byla budována na radnicích

¹⁹ Malý, K. České právo v minulosti. Praha: Orac, 1995, s. 104.

odděleně od vězení pro pachatele kriminálních činů. Za život a zdraví dlužníků byli právně odpovědní věřitelé. Platil zákaz zřizování soukromých dlužnických vězení, která byla běžná ve starší době, a s uvězněnými nesmělo být nakládáno svévolně a násilně. Feudální forma dlužnického vězení se stala předlohou i pro období kapitalismu a tato forma zajištění splnění dluhu u nás přetrvala až do druhé poloviny 19. století.

Základem trestního práva v období feudálního absolutismu byl Koldínův zákoník, Obnovené zřízení zemské, subsidiární úlohu plnil Trestní zákoník Josefa I. z roku 1707. Tradici starého českého práva přerušil a v plném rozsahu nahradil Constitutio Criminalis Theresiana v roce 1768. Již v době jeho vydání se jednalo o zastaralý zákoník plný feudálních přežitků. Účelem trestu podle Tereziány byla především msta za škodu, která byla činem způsobena jednotlivci nebo společnosti, přičemž nebyl respektován požadavek úměrnosti. Převažoval symbolický charakter trestů, které měly svou explicitní krutostí odrazovat veřejnost od trestné činnosti. Zůstává tak v platnosti systém těžkých a komplikovaných feudálních trestů, jako mimořádný trest se objevuje odvedení k vojsku.

Mnohé významné změny v oblasti trestního práva přinesl Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně Josefa II. z roku 1787. Zákoník, který byl stručný, úplný a technicky dokonalý, vycházel z osvícenské filozofie a myšlenek C. Becarria. Poprvé jím byla v našem právu zakotvena zásada „nullum crimen sine lege“ a „nulla poena sine lege“, což znamenalo, že pachatel mohl být odsouzen jen za ty činy, které byly v zákoně výslovně uvedené jako trestné a mohl mu být uložen jen trest, který zákoník stanovil. Při ukládání trestu vycházel ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností a přísností trestu. Byla opouštěna koncepce trestu jako msty a namísto ní se objevuje výchovný charakter trestu, který měl za následek ponechání trestu smrti pouze pro případ výjimečného stavu. Zároveň je však důsledkem zrušení trestu smrti přílišná krutost při ukládání tělesných trestů. V zákoníku nadále zůstávají zakotveny tresty bití holí, vypalování cejchu, vystavování na pranýř, zneuctění jména odsouzeného a veřejné popravy. Kruté důsledky pro odsouzence mělo též odsouzení na galeje, nucené práce, které byly prováděny vlečením vojenských lodí po Dunaji. Trestanci na galejích neměli naději přežít déle než dva roky.²⁰ Samotný výkon trestu odnětí svobody byl prováděn v žaláři s ukováním rukou i nohou, popř. i v pase. Výkon prováděný tímto způsobem se

²⁰ Malý, K. České právo v minulosti. Praha: Orac, 1995, s. 158.

tak fakticky rovnal trestu smrti, protože odsouzený nemohl přežít déle než několik let.²¹ Po smrti Josefa II. došlo ke zrušení mnoha z jeho opatření a reforem. V roce 1790 bylo zakázáno veřejné mrskání a vypalování cejchů, o pět let později byl opět zaveden trest smrti pro velezradu či pokus o ni.

Nový trestní zákoník, vyhlášený nejprve s platností pro Západní Halič v roce 1796, byl po určitých úpravách vyhlášen i pro ostatní části monarchie pod názvem Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích v roce 1803. Delikty rozdělil na zločiny, za které byl ukládán trest smrti nebo trest žaláře, a na přestupky, za které bylo možné udělit širší škálu trestů. Žalář, jakožto trest za zločiny, se dělil na tři stupně: žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. Rozdíly mezi jednotlivými stupni byly dány jejich obtížností a přípustným zostřením. V těžkém žaláři byl odsouzenec spoután železnými pouty na nohou, dostával stravu bez masa a byl držen v naprosté izolaci. Odsouzený do nejtěžšího žaláře byl spoután železnými pouty nejen na nohou, ale i na rukou a navíc kolem těla. Bezmasá strava byla podávána pouze obden, v ostatní dny byl ponechán pouze o chlebu a vodě. Zostření trestu žaláře pak spočívalo v nucených pracech, bití holí či metlou, postem a vypovězením po propuštění. Těžký a nejtěžší žalář, stejně jako trest smrti, pro odsouzeného navíc představovaly ztrátu občanských práv, resp. šlechtictví, akademických gradů, vojenských hodností a právní způsobilosti.²² Trest žaláře bylo možné uložit buď na doživotí nebo v délce od šesti měsíců do dvaceti let. Trestem za přestupek byla peněžitá pokuta, propadnutí zboží, ztráta práv, vězení, bití, vypovězení z místa, země i celé monarchie. Vězení se dělilo na tuhé a obyčejné. Tuhé vězení pro uvězněného představovalo lehká pouta na nohu, v obyčejném byl nespoután. Trest vězení bylo možné uložit v délce od čtyřadvaceti hodin do šesti měsíců, výkon se prováděl ve věznicích okresních soudů. Výkon žaláře probíhal v zemských věznicích.

Zákoník z r. 1852 představuje pouze novelu Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Rozlišuje zločiny, přečiny a přestupky. Zločiny jsou trestány smrtí oběšením nebo žalářem, který se dělí na dva stupně: žalář a těžký žalář, a to doživotní nebo dočasný od šesti měsíců do dvaceti let. Těžký žalář představovalo spoutání na nohou a izolace, vykonáván byl v zemských trestnicích. Trest mohl být zostřen tvrdým lůžkem, půstem, samovazbou, temnicí, bitím a v případě cizinců i vypovězením po vykonání trestu. V roce 1867 byl těžký žalář s okovy na nohou zrušen

²¹ Tamtéž, s. 158.

²² Tamtéž, s. 160.

a zároveň byly doporučeny jiné formy zstření. Možnost využití okovů byla ponechána pro zvlášť vzpurné, násilné či pobuřující chování vězňů nebo v případě útěku a přípravy k němu, a to jen na nezbytně nutnou dobu. Tresty za přečiny a přestupky tvořily peněžité pokuty, propadnutí zboží, ztráta práv, vězení, bití, vypovězení z místa, země i monarchie. Stále zůstalo zachováno rozlišení na vězení obyčejné a tuhé, ve kterém panoval citelnější režim. Věznice byly zřizovány u okresních soudů. Trest vězení bylo možné uložit v rozpětí od dvaceti čtyř hodin až do šesti měsíců. K zstření sloužil půst, těžší práce, samovazba, tvrdé lůžko, temnice a bití. Trestní právo bylo později doplněno o další předpisy. Tzv. výpraskový patent z roku 1854 umožňoval potrestat porušení policejních příkazů peněžitou pokutou, bitím a uložením vězení v rozpětí od šesti hodin až do čtrnácti dnů. Policejní dohled nad propuštěnými vězni zavedl zákon proti zahalečům a tulákům z roku 1873, v roce 1885 došlo k uzákonění pracoven a robotáren, do kterých bylo možno umístit až na tři roky propuštěné trestance.

Rakouský trestní zákoník z roku 1852 zůstal základem trestního práva i nově vzniklého Československa, přičemž byl v průběhu let doplněn dalšími předpisy. Velký význam měl zejména zákon na ochranu republiky, přijatý v roce 1923, který postihoval úklady o republiku, její poškozování, útoky na ústavní činitele a ohrožování míru a vojenské bezpečnosti. Podle míry nebezpečnosti trestného činu bylo možno uložit trest až do těžkého žaláře v rozmezí od pěti do dvaceti let, doživotí, peněžité trest i zabavení majetku. V roce 1934 byl vydán zákon o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech, který pro případ, kdy jsou zjištěny zvlášť závažné polehčující okolnosti a trest smrti by byl nepřiměřeně přísný, zavedl možnost uložit na místo trestu smrti trest těžkého žaláře doživotního nebo dočasného od patnácti do třiceti let. Trest smrti zároveň nemohl být vykonán dokud prezident republiky nerozhodl o neudělení milosti.

Československo z monarchie převzalo systém trestnic, věznic, donucovacích pracoven a polepšoven.²³ K jejich zkvalitnění měly přispět nově vydané vězeňské předpisy, domácí řády pro trestnice a věznice, služební řády pro úředníky a dozorce, i zavedení diferenciací odsouzených podle trestů. V roce 1919 byla posílena výchovná funkce trestu prostřednictvím uzákonění institutu podmíněného odsouzení. Soud mohl podle tohoto zákona odložit výkon peněžitého trestu a trestu odnětí svobody do jednoho roku, pokud měl z podstatných důvodů za to, že odsouzený povede řádný život a

²³ Francek, J. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2002, s. 72.

výkonu trestu tedy není zapotřebí. Podmíněně propuštěn mohl být odsouzený po odpykání alespoň dvou třetin trestu, nejméně však po jednom roce, v případě doživotního trestu po odpykání alespoň patnácti let. V praxi se však uplatnění tohoto zákona příliš neosvědčilo.²⁴ Zákonem z roku 1929 byly jako zvláštní druh donucovacích zařízení zavedeny nucené pracovní kolonie, v nichž mohli být nepohodlné osoby drženy za stravu a nepatrnou odměnu až pět let. Nové druhy trestů zavedl zákon č. 48 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931. Téhož roku byl přijat i zákon č. 123 Sb. o státní vězení pro výkon trestů politických vězňů. Političtí vězni měli podobně jako již dříve v monarchii určité výhody. Předně byli umístěni odděleně od ostatních vězňů, podle žádosti a možností zařízení i jednotlivě, mohli mít vlastní oděv, k práci nesměli být nuceni, ale mohli se z vlastního rozhodnutí zaměstnávat přiměřenou prací, která byla z hlediska vězeňské kázně nezávadná. Odsouzení z politických důvodů byli dále zproštěni povinnosti uklízet vězeňské místnosti, mohli si prostřednictvím vězeňské správy opatřovat jinou stravu namísto vězeňské, čtyři hodiny denně pobývat venku a provádět při tom tělesná cvičení, číst knihy a časopisy, používat psacích potřeb a směli kouřit a přijímat návštěvy, pokud to nebylo v rozporu se zvláštními předpisy.

Záhy po vzniku republiky započaly snahy o odstranění duality právního řádu a o reformu trestního zákonodárství. V květnu 1921 byl zveřejněn „zatímní návrh obecné části trestního zákona“, který trestné činy dělil na zločiny a přečiny, přičemž rozhodujícím bylo soudní uvážení. Trestem za zločin byl žalář. Návrh zaváděl institut neurčitého odsouzení určený osobám do třiceti let věku. V rozsudku tak měla být stanovena jen horní hranice délky trestu a podle chování odsouzeného mohl soud trest výrazně zkrátit pod jeho původní výměru. Výkon měl probíhat v polepšovnách pro dospělé. V omezené míře návrh upravoval podmínečné odsouzení. Trest smrti byl zachován jako výjimečný. Další verze návrhu trestního zákona byla dokončena v roce 1936. Zachovávala dosavadní dělení deliktů do tří skupin. Ani tato předloha však nebyla parlamentem projednána.

Za protektorátu platily v trestněprávní oblasti právo domácí a trestní právo německé. Právní předpisy byly po celou dobu protektorátu doplňovány rozhodnutími jednotlivých členů říšské vlády a říšského protektora. Tresty, ukládané soudy v tomto

²⁴ Tamtéž, s. 73.

období, byly často nepřiměřené povaze spáchaného deliktu. Nebylo neobvyklé, aby i za nedbalostní delikt byl uložen trest smrti.

První trestní předpisy, vydávané po osvobození republiky, byly vedeny snahou potrestat válečné zločince, kolaboranty a zrádce. V červnu 1945 byl vydán dekret č. 16 o potrestání nacistických zločinců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, tzv. „velký retribuční dekret“. Dekret měl retroaktivní působnost, zaváděl nové skutkové podstaty a zvyšoval tresty. Tresty za skutky spáchané během druhé světové války (dle zákona tzv. „doby zvýšeného ohrožení republiky“) byly trest smrti a trest těžkého žaláře. Zároveň s vyslovením trestu pak odsouzený pozbyl na určitou dobu či na doživotí občanské cti, část nebo celý trest odnětí svobody musel odpykat ve zvláštních pracovních nucených oddílech a část nebo celé jeho jmění propadlo ve prospěch státu. Výkon trestu smrti, o němž rozhodl senát tzv. mimořádného lidového soudu, byl proveden do dvou hodin, pokud byl uložen v nepřítomnosti odsouzeného tak do čtyřadvaceti hodin. Trest odnětí svobody nebylo možné snížit pod dolní hranici ani jeho výkon zmírnit, ledaže šlo o případ hodný zvláštního zřetele. Zákonem č. 138 z října roku 1945 o trestání některých provinění proti národní cti, tzv. „malým retribučním dekretem“, bylo umožněno stíhání a potrestání méně závažných činů, než kterými se zabývaly mimořádné lidové soudy. Okresní národní výbory mohly za jednání v dekretu uvedená uložit trest vězení do jednoho roku, pokutu či veřejné pokárání.

Převrat v únoru 1948 se dotkl i trestněprávní oblasti. Nový trestní zákon č. 86/1950 Sb. zavedl jednotnou kategorii trestného činu, který vymezil jako „pro společnost nebezpečné zaviněné jednání odpovědným pachatelem“. Účelem trestu podle dikce zákona bylo zneškodnění nepřítele pracujícího lidu a výchovné působení na pachatele i společnost. Zákoník zavedl tresty hlavní, představované trestem smrti, trestem odnětí svobody a nápravnými opatřeními. Tresty vedlejšími byly ztráta státního občanství, ztráta čestných práv občanských, vyloučení z vojska, ztráta vojenské hodnosti, propadnutí jmění, peněžitý trest, zákaz pobytu, zákaz činnosti, vyhoštění, uveřejnění rozsudku a propadnutí věci. K výkonu odnětí svobody sloužily trestní ústavy, soudní věznice, pracovní útvary, popř. pokud šlo o odsouzeného činného ve vojenské službě též vojenské kárné útvary. Podmíněné propuštění bylo myslitelné po odpykání poloviny uloženého trestu a v případě trestu doživotního po patnácti letech,

pokud při výkonu odsouzený prokázal svou prací a svým chováním takové polepšení, jež opravňovalo k naději, že povede řádný život pracujícího člověka. Zkušební doba mohla být uložena v délce dvou až deseti let a zároveň bylo možné uložit přiměřená omezení či povinnost nahradit škodu. Naopak pokud se jednalo o pachatele, který svým činem projevil nepřátelství k lidově demokratickému řádu a při výkonu trestu neprokázal polepšení, mohl být po odpykání trestu zařazen do tábora nucené práce na tři měsíce až dva roky.

Počátkem 60. let byl kodex nahrazen zcela novou úpravou a to zákonem č. 140/1961 Sb. Tímto zákonem došlo ke zpolitizování trestního práva. Dále byl přijat zákon č. 59/1968 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který obsahoval standardní minimální pravidla zacházení s vězni. Trestní zákon z roku 1961 platí, po mnoha nezbytných novelizacích, doposud.

3 Trest a jeho účel

3.1 Pojem trestu

Lidská společnost nemůže existovat bez řádu a pravidel. Právo, jako jeden z normativních systémů, klade na chování člověka minimální společensky přijatelné požadavky. Trestní právo v podobě trestu nabízí státu prostředek k ochraně společnosti a občanů před trestnými činy. Charakteristickým znakem trestu je skutečnost, že se jím působí určité osobě újma, zasahuje se jím do občanských práv. Pohrůžka takovými újmami obsažená v trestním zákoně, jejich ukládání a výkon mají odvracet pachatele i ostatní členy společnosti od trestné činnosti.

České trestní právo je založeno na zásadách humanismu. Listina základních práv a svobod (dále jen „Listina“) zakazuje kruté a nelidské nebo ponižující tresty, podle trestního zákona nesmí být výkonem trestu ponížena lidská důstojnost. Trestněprávní řešení představuje „ultima ratio“. Všude tam, kde je možné použít opatření jiných právních odvětví, je nutné dát jim přednost.

V definování trestu nedochází v literatuře k žádným zásadním rozdílům. Miříčka trest pojímá jako „zlo, které za spáchaný trestný čin se uvaluje na viníka státními orgány k tomu povolanými (trestními soudy) po předcházejícím trestním řízení.“²⁵ Jiná definice uvádí: „Tresty je možno v našem trestním právu charakterizovat jako specifické zákonem stanovené a státem vynutitelné následky spáchaného trestného činu, které ukládají soudy v trestním řízení a které na rozdíl od ochranných opatření obsahují negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele a působí mu určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu trestu a trestního zákona.“²⁶ Trest lze tedy vymezit jako opatření státního donucení, které jménem státu ukládají v závěru trestního řízení k tomu povolané soudy, jímž se působí určitá újma za spáchaný trestný čin jeho pachateli. Zároveň se jím vyslovuje společenské odsouzení činu a jeho pachatele.²⁷

Trest je následkem trestného činu. Lze ho uložit pouze pachateli trestného činu na základě zákona, kterému je tím působena určitá újma. Trest představuje zásah do práv a svobod jednotlivce, přičemž limitem je především zásada humanismu. Je nutné

²⁵ Miříčka, A. Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní. Praha: Všehrad, 1934, s. 137.

²⁶ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000, s. 273.

²⁷ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 271.

respektovat lidskou důstojnost a základní lidská práva, a to v nejvyšší možné míře, neboť trestem budou dotčena vždy.

Předpokladem žádoucího pozitivního účinku trestu je jeho spravedlnost. Aby byl trest vnímán jako spravedlivý, musí být přiměřený spáchanému trestnému činu, jeho společenské nebezpečnosti, a musí být uložen jen v takové výši, která je nezbytná k naplnění účelu trestu. Spravedlivost trestu je nutno posuzovat z několika hledisek, a to s ohledem na pachatele, poškozeného i zájmy veřejnosti.²⁸

3.2 Účel trestu

Účelu trestání se dostalo v právní nauce i filozofii zvláštní pozornosti. Klasické rozlišování teorií účelu trestu představuje dělení na teorie absolutní, relativní a smíšené.

Absolutní teorie nespojují s ukládáním trestu společenský účel. Trest je odůvodněn z vnitřní podstaty, je spravedlivou odplatou za spáchaný čin. Kant prohlašuje trest za požadavek rozumu, za kategorický imperativ, který nelze odůvodňovat společenskými účely, protože je účelem sám o sobě.²⁹ Hegel pak pojímá bezpráví jako negaci absolutního a nezměnitelného práva a trest jako negaci této negace, tedy obnovení práva.

Relativní teorie oproti tomu hledají odůvodnění trestu v jeho účelu, přikládají trestu určité společenské cíle. Mezi stoupence relativních teorií patří představitelé osvícenského liberalismu, kteří vycházejí z teorie o společenské smlouvě: pachatel svým činem porušil společenskou smlouvu, namísto vyloučení ze společenství je mu však uložen trest. Mezi relativní teorie patří dále teorie založené na prevenci generální i prevenci speciální. Významná je Feuerbachova teorie psychologického donucení, kdy generální prevence mělo být dosahováno pohrůzkou trestem, zatímco aplikace trestu měla dát každému najevo, že pohrůzka je míněna vážně. Další teorií je teorie zastrašení, vyzdvihující odstrašující účinek trestu pro společnost. Řadí se sem i teorie, které spatřují hlavní účel trestu v nápravě pachatele trestného činu a dále teorie pozitivistických směrů.

²⁸ Lata, J. Účel trestu a jeho spravedlivost. Trestní právo, 2001, č. 5. s. 14 – 17.

²⁹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 271.

Tzv. teorie smíšené se snaží najít východisko mezi těmito dvěma protichůdnými pojetími a zahrnují do účelu trestu jak odplatu, tak jeho výchovný účel.

Toto tradiční vymezení teorií účelu trestu se v dnešní době jeví, zejména s ohledem na úzké vymezení absolutní teorie, jako překonané.³⁰ Anglosaská literatura používá jako základní, nejobecnější dělení teorií účelu trestu rozlišování na teorie retribuční a utilitární, která představuje souhrnný název pro teorie odstrašující, nápravné, izolační a restituční.³¹ Lata uvádí: „Dělení na retribuční a utilitární teorie je méně hodnotící a v anglosaské literatuře se běžně používá.“³²

Teorie retributivní nebo také odplatná, považuje trest za následek trestného činu a uložení trestu chápe jako „zrcadlový odraz“ spáchaného činu.³³ Trest má pro pachatele představovat citelný zásah, citelnou újmu, přičemž musí odpovídat závažnosti činu. Retributivní teorie se v poslední době stále častěji dostává do popředí vlivem rostoucí kriminality a určitými pochybnostmi nad výsledky rehabilitačních a resocializačních programů zacházení s odsouzenými.

Pro teorii odstrašení je funkcí trestu odradit pachatele od další trestné činnosti a potencionálního pachatele od spáchání trestného činu. Každý jedinec však vnímá újmu vzniklou uloženým trestem jinak, což vede k úvahám jak účinně trestat pachatele, kteří se trestné činnosti dopouštějí opakovaně. Teorie odstrašení více než na individuální účinky spoléhá na generálně preventivní význam trestání. Úskalí spočívá v tom, že odstrašující účinek na potenciální pachatele nelze blíže specifikovat, protože rozhodnutí spáchat trestný čin je výsledkem vzájemného působení velkého množství faktorů.³⁴

Teorie rehabilitační pak spatřuje smysl trestu v nápravě pachatele. Odsouzený spáchal trestný čin pod vlivem různých osobnostních a sociálních činitelů a měla by mu být poskytnuta taková odborná pomoc a zacházení, jež potlačí či dokonce odstraní příčinu jeho trestné činnosti.

Podle teorie eliminační je cílem trestu především izolace pachatele trestného činu od zbytku společnosti. Izolace představuje nejcitelnější zásah do pachatelových práv a zároveň je i nejlepší možnou ochranou pro společnost.

³⁰ Lata, J. Účel a smysl trestu. Praha: LexisNexis, 2007. s. 8

³¹ Tamtéž, s. 8

³² Tamtéž, s. 8

³³ Karabec, Z. Účel trestání. Kriminalistika, 2000, č. 2. Dostupný z: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2000/00_02/karabec.html.

³⁴ Tamtéž.

Funkce trestu mohou být vymezeny i tímto způsobem:³⁵

- a) retributivní a punitivní, což znamená, že pachatel musí nést za svůj čin přiměřenou odplatu a újmu,
- b) generálně preventivní, odrazující i jiné potencionální pachatele od páchání trestných činů,
- c) restituční a satisfakční ve vztahu k obětem,
- d) zneškodňující, tzn., že pachateli je znemožněna další trestná činnost,
- e) sociálně rehabilitační, soustřeďující se na sociální integraci pachatele.

3.3 Účel trestu v českém trestním právu

V českém trestním zákoně je zcela netypicky účel trestu výslovně uveden v ustanovení § 23. Trest má chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat ho k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Účel trestu podle českého práva tak zahrnuje prvky teorie eliminační (ochrana společnosti před pachatelem), je zde zastoupena teorie rehabilitační (výchova pachatele k řádnému životu) a generálně preventivní účinek v rámci teorie odstrašení (výchovně působit na společnost). Restituční teorie v zákonném vymezení zahrnuta není, patrně se zde vychází ze stanoviska, že náhrada škody poškozenému je záležitostí občanskoprávní.³⁶

Nový trestní zákoník už vymezení účelu trestních sankcí neobsahuje. Účel trestání vyplývá z obecných zásad, formulovaných jak pro všechny trestní sankce obecně, tak pro jednotlivé tresty, z celkového pojetí trestního zákoníku i z jednotlivých ustanovení upravujících ukládání trestů. Toto pojetí má zajišťovat přiměřenost, účinnost a odstrašující působnost trestů.³⁷

³⁵ Osmančík, O. a kol. K problematice alternativních trestů a opatření. Praha : IKSP, 1996. s. 59-60.

³⁶ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 275.

³⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Dostupná z <http://portal.justice.cz>.

4 Nepodmíněný trest odnětí svobody

4.1 Ústavněprávní základy trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody je sankcí, která v České republice představuje nejcitelnější zásah do základních práv a svobod garantovaných Ústavou, Listinou a řadou mezinárodních úmluv o lidských právech, kterými je Česká republika vázána.

Všeobecným základem trestu odnětí svobody jsou čl. 2 odst. 4 Ústavy a čl. 1 odst. 1 Listiny, podle nichž každý může činit vše, co není zákonem zakázáno a nikdo nemůže být nucen činit, co zákon neukládá. Čl. 4 Ústavy základní práva a svobody svěřuje pod ochranu soudní moci, čl. 36 odst. 1 Listiny pak každému přiznává právo domáhat se stanoveným postupem svých práv u nezávislého a nestranného soudu. Čl. 4 Listiny stanoví, že povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod, meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou upraveny pouze zákonem. Důležitý je také čl. 10 Ústavy, podle kterého vyhlášené mezinárodní smlouvy k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

Z hlediska ukládání trestu odnětí svobody jsou stěžejními čl. 8 a čl. 39 Listiny. Čl. 8 odst. 1 zaručuje osobní svobodu, odst. 2 stanoví, že nikdo nesmí být zbaven svobody jinak, než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Podle čl. 39 jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jiné újmy na právech nebo majetku lze za jeho spáchání uložit.

Pro výkon trestu odnětí svobody je zásadní čl. 7 odst. 2 Listiny, kterým se zakazuje kruté, nelidské nebo ponižující zacházení nebo trest. Podstatným je čl. 9 Listiny zakotvující, že nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám. Podle čl. 10 Listiny má každý právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost.

4.2 Trest odnětí svobody v systému trestů

Trestní zákon umožňuje uložit za spáchané trestné činy pouze tresty, které jsou taxativně vymezeny v ustanovení § 27. Jedná se o tresty: odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztrátu čestných titulů a vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, zákaz

činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, vyhoštění, zákaz pobytu. Uvedený výčet trestů je konečný, nelze ho rozšířit a ukládat tresty jiné.

Takto vymezené druhy trestů zakládají jejich systém, protože kromě jejich výčtu zákon zakotvuje i jejich uspořádání a vzájemné vztahy mezi nimi.³⁸ V systému trestů převažují tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody. Východiskem je předpoklad, že u většiny pachatelů nedochází k takovému narušení, které by vyžadovalo izolaci od společnosti.

Tresty lze třídit podle různých hledisek. Podle toho, jaké druhy zájmů postihují, na tresty postihující zájmy jednoho druhu nebo více druhů. Z hlediska obsahu rozlišujeme tresty výchovné a tresty represivní. Jiným možným kritériem je hledisko, zda lze trest uložit samostatně, potom se jedná o trest hlavní, nebo pouze společně s jiným trestem, potom jde o trest vedlejší. Trestní zákon zná vedlejší tresty dva: ztrátu čestných titulů a vyznamenání a ztrátu vojenské hodnosti. Trest obecně prospěšných prací, peněžitý trest, vyhoštění a zákaz pobytu mohou být uloženy samostatně, i když to ve zvláštní části není výslovně stanoveno. Ostatní pouze tehdy, jestliže tuto možnost trestní zákon ve zvláštní části výslovně připouští. Podle těchto tří hledisek tak můžeme trest odnětí svobody charakterizovat jako trest postihující zájmy více druhů, jako trest, který je represivní a zároveň plní i funkci výchovnou a jako trest hlavní. Kalvodová uvádí, že se systém trestů skládá ze dvou základních subsystémů: subsystému tzv. pravidelných trestů a subsystému trestů výjimečných, přičemž trest odnětí svobody je součástí obou těchto subsystémů.³⁹ Mezi tresty pravidelné řadí trest odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztrátu čestných titulů a vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, vyhoštění, zákaz pobytu. Tresty výjimečnými jsou trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let a trest odnětí svobody na doživotí.

Trest odnětí svobody je možné označit za trest základní, univerzální a nejpřísnější.⁴⁰ Univerzálním trestem je proto, že ho lze uložit za každý trestný čin ze zvláštní části trestního zákona, a to kterémukoli pachateli. Zákon přitom nestanoví

³⁸ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 243.

³⁹ Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 89.

⁴⁰ Tamtéž, s. 89.

žádné zvláštní zákonné podmínky pro jeho ukládání. V porovnání s ostatními tresty představuje odnětí svobody nejzávažnější zásah do základních práv a osob, z tohoto hlediska je trestem nejpřísnějším. Výkon trestu odnětí svobody spočívá v dočasném omezení svobody volného pohybu a pobytu odsouzeného i v omezení jiných práv a svobod, jako práva shromažďovacího, spolčovacího atd. Současně dochází k rozšíření jeho povinností. Přichází tak v úvahu pouze pokud nestačí některý z trestů mírnějších na svobodě. Nepodmíněný trest odnětí svobody za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky je možné uložit jen za podmínky, že by ostatní tresty nevedly k dosažení jeho účelu.

Trestem základním zůstává trest odnětí svobody i přes zavádění a stále častější ukládání alternativních sankcí. Ostatní tresty jsou od něj odvozeny či na něj určitým způsobem napojeny. Nenahraditelným trestem je u narušených pachatelů závažných trestných činů, pachatelů, jejichž pobyt na svobodě představuje nebezpečí dalšího páchání trestné činnosti a škodlivý vliv na jiné občany, a u takových, jejichž pobyt v nápravném zařízení je podmínkou jejich resocializace.

Vedle trestu odnětí svobody je možné uložit kterýkoli jiný druh trestu, pokud je to nutné k naplnění účelu trestu. Výjimkou je v tomto směru trest obecně prospěšných prací, který je s trestem odnětí svobody neslučitelný. Vedle trestu odnětí svobody lze uložit i ochranné opatření.

4.3 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na patnáct let, přičemž dolní hranice trestní sazby není obecně určena. Z povahy věci plyne, že se bude jednat o dvacet čtyři hodin, tedy jeden den.⁴¹ Odnětí svobody je ve srovnání s ostatními tresty jediným, u kterého je ve zvláštní části trestního zákona v každé skutkové podstatě zákonná sazba konkretizována horní a dolní hranicí trestní sazby, nebo jen hranicí horní. Podle sazby trestu a s ohledem na možnost, zda daná skutková podstata obsahuje další druh trestu, je možné posoudit typový stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost. Rozpětí sazby vytváří prostor pro soudní individualizaci nebezpečnosti

⁴¹ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 346.

konkrétního trestného činu.⁴² Sazba trestu má podstatný vliv i v trestním řízení, např. na věcnou příslušnost soudu či nutnou obhajobu. Novelou zákona č. 265/2001 Sb. s účinností od 1. ledna 2002 byla významně prohloubena subsidiární úloha trestu odnětí svobody jako krajního prostředku. Nutnost zkoumat, zda je splněna podmínka, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu, se po novele vztahuje i na trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři roky. Závěr soudu o tom, že by uložení jiného trestu nevedlo k dosažení účelu trestu, musí být zjevný a musí se opírat o hodnocení osoby pachatele (R 1/1961 Sb. rozh. tr.).

Překročení horní hranice patnáct let není při ukládání trestu možné. Jde o nejvyšší obecně přípustnou hranice trestu odnětí svobody, kterou nemůže překročit součet neodpykaných trestů odnětí svobody a ukládání dalšího trestu téhož druhu podle ustanovení § 36. Tento horní limit musí být dodržen i při ukládání trestu souhrnného. Horní hranici trestní sazby u jednotlivých trestných činů lze překročit pouze ve dvou případech: při ukládání trestu zvlášť nebezpečnému recidivistovi a pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení. V obou těchto případech zákon stanoví, že horní hranice trestní sazby odnětí svobody se zvýší o jednu třetinu a trest se uloží v horní polovině takto zvýšené trestní sazby. Ani zde však nesmí být překročena obecně stanovená maximální hranice patnácti let, pokud se nejedná o trest výjimečný.

Při trestání pachatelů označených zákonem za zvlášť nebezpečné recidivisty se projevuje nenahraditelnost trestu odnětí svobody. Zvlášť nebezpečná recidiva představuje závažný problém, protože má souvislost s nejnebezpečnější kriminalitou. Ustanovení § 41 odst. 1 trestního zákona definuje zvlášť nebezpečného recidivistu jako pachatele, který znovu spáchal zvlášť závažný úmyslný trestný čin, ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný úmyslný trestný čin potrestán. Tato okolnost však musí, především s přihlédnutím k časovému úseku, který uplynul od posledního odsouzení, podstatně zvyšovat stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost. Posuzování zvlášť závažné recidivy je tedy založeno na typové společenské nebezpečnosti trestného činu, na osobě pachatele a na materiálním pojetí zvlášť nebezpečné recidivy.⁴³ Zvlášť závažné úmyslné trestné činy jsou vymezeny jako trestné činy uvedené v § 62 trestního

⁴² Tamtéž, s. 344.

⁴³ Tamtéž, s. 387.

zákona a ty úmyslné trestné činy, na které je stanoven trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let.

Pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení zákonodárce vymezil v ustanovení § 43 trestního zákona jako pachatele úmyslného trestného činu, který spáchal jako člen zločinného spolčení, pachatele, který úmyslný trestný čin spáchal vědomě se členem zločinného spolčení anebo v úmyslu zločinnému spolčení napomáhat. Podmínkou je, že okolnost činu nebo osoba pachatele podstatně zvyšují stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost.

Rozdílné názory panují v odborné literatuře na otázku, jak řešit případy, kdy zvlášť nebezpečný recidivista spáchá úmyslný trestný čin ve prospěch zločinného spolčení nebo kdy se pachatel v minulosti potrestaný za zvlášť závažný úmyslný trestný čin opětovně dopustí trestného činu, který není trestným činem zvlášť závažným úmyslným, ale byl spáchán za podmínek § 43. Komentář pojímá označení pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu a označení za pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení jako „dvě různé okolnosti stojící vedle sebe, které podmiňují vyšší trestní sazby.“⁴⁴ Naproti tomu Jelínek a kol. uvádí, že se jedná o dvě okolnosti, jejichž konstrukce zpřísnění je stejná, proto není důvod k dvojnásobnému zvýšení trestní sazby spáchaného trestného činu.⁴⁵ Shodný názor zastávají i autoři další pražské učebnice trestního práva, kteří chápou takovéto dvojí zvýšení trestních sazeb jako analogii v neprospěch pachatele.⁴⁶ Je nutné uvést, že nový trestní zákoník pojem zvlášť nebezpečného recidivisty nepřebírá. Možnost přísnějšího postihu recidivy za určitých zvlášť závažných okolností je zachována v případě pachatele, který znovu spáchal zvlášť závažný zločin, ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný zločin potrestán. V tomto případě je soudu dána možnost uložit trest odnětí svobody v rámci trestní sazby, jejíž horní hranice se zvýší o třetinu. Takto zvýšená horní hranice bude moci přesáhnout obecnou horní hranici dvaceti let.

Uložit trest odnětí svobody pod dolní hranici - za předpokladu, že je stanovena - zákon připouští ve čtyřech případech. Ustanovení § 40 trestního zákona představuje

⁴⁴ Tamtéž, s. 395.

⁴⁵ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Linde, 2008, s. 402.

⁴⁶ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J.; Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 360.

tzv. moderační právo soudu a stanoví tři případy, kdy je soudu umožněno mimořádně snížit trest odnětí svobody.⁴⁷ Čtvrtý případ obsahuje ustanovení § 32 odst. 2.

Má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby zákonem stanovené. Mimořádné snížení trestu odnětí svobody lze tedy v tomto prvním případě odůvodnit okolnostmi případu nebo poměry pachatele. Závěr o nepřiměřené přísnosti v hranicích trestní sazby musí vycházet z posouzení okolností případu a poměrů pachatele, pouhý názor soudu je nedostačující.

Soud může dále snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele za přípravu k trestnému činu a má vzhledem k povaze a závažnosti přípravy nebo pokusu za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání. Aplikace tohoto ustanovení není podmíněna okolnostmi případu ani poměry pachatele, nicméně bez jejich posouzení by nemohl soud určit, jak vysoký trest odnětí svobody naplní účel a jaká výše trestu by znamenala pro pachatele nepřiměřeně tvrdý trest. Skutečnost, že pachatel dosud vedl řádný život pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody nestačí.

Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby dále tehdy, jestliže odsuzuje pachatele, který významně přispěl k objasnění trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení nebo napomohl zabránit trestné činnosti, kterou ve prospěch zločinného spolčení jiný připravoval nebo se o ni pokusil, jestliže vzhledem k možnostem nápravy pachatele a povaze jím spáchané trestné činnosti má za to, že účelu trestu lze dosáhnout i trestem kratšího trvání. Toto ustanovení bylo zavedeno novelizací provedenou zákonem č. 152/1995 Sb. jako jedno z opatření, které souvisí se stíháním organizovaného zločinu. Smyslem je motivovat pachatele ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení při předcházení této trestné činnosti, při jejím odhalování a objasňování.⁴⁸

⁴⁷ Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 92.

⁴⁸ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 378.

Ustanovení § 40 odst. 4 zakotvuje limity, pod které nelze při snížení trestu odnětí svobody ve výše popsaných případech trest uložit. Pokud činí dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň dvanáct let, nelze uložit trest pod pět let. V případě, že činí dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň osm let, nelze uložit trest pod tři léta. U dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň pět let pak nelze uložit trest pod jeden rok.

Jak již bylo uvedeno, poslední případ mimořádného snížení trestu odnětí svobody zakládá ustanovení § 32 odst. 2. Zde je pamatováno na pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si ani z nedbalosti nepřivodil vlivem návykové látky. Soud tuto možnost zvolí, pokud má za to, že vzhledem k zdravotnímu stavu pachatele by bylo možno za současného uložení ochranného léčení dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání. U tohoto případu soud není limitován mezemi, které jsou stanoveny v § 40 odst. 4 trestního zákona.

4.4 Nepodmíněné odnětí svobody u mladistvých

Odnětí svobody je součástí rejstříku trestních opatření, které lze mladistvému za provinění uložit podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Zvláštní přístup, který je jednou ze základních zásad zákona, se projevuje v tom, že odnětí svobody se ukládá jen v naléhavých případech a opatření má především výchovný efekt. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí převyšovat jeden rok a horní hranice pět let. Důvodem pro tuto zvláštní úpravu jsou obecné poznatky o dospívání, které je provázáno určitými excesy v chování. V dospělosti se tyto formy chování typické pro mladistvé obvykle vytrácejí.⁴⁹

Pod dolní hranici trestní sazby může soud snížit trestní opatření odnětí svobody v případě, že má za to, že vzhledem k poměrům pachatele nebo okolnostem případu by použití zákonem stanovené trestní sazby bylo nepřiměřeně přísné a účelu lze docílit i opatřením kratšího trvání. Pod dolní hranici trestní sazby může soud trestní opatření snížit i v situaci, kdy odsuzuje mladistvého za přípravu k provinění nebo pokus provinění a domnívá se přitom, že použití trestní sazby zákonem stanovené by bylo

⁴⁹ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J. Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 61.

nepřiměřeně přísné a současně má za to, že účelu trestu lze dosáhnout i trestním opatřením kratšího trvání.

Na druhou stranu, pokud by se v konkrétním případě jevil rozsah zakotvený zákonem jako nedostačující k naplnění účelu potrestání, může soud uložit mladistvému výjimečný trest v rozsahu pět až deset let. Musí se ovšem jednat o provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části uložení výjimečného trestu připouští a zároveň stupeň nebezpečnosti tohoto provinění pro společnost je mimořádně vysoký, a to z důvodu zvlášť zavrženíhodného způsobu provedení nebo zvlášť zavrženíhodné pohnutky nebo zvlášť těžkého a těžko napravitelného následku.

Při trestání mladistvých je dominující výchovná funkce trestu, proto je nutné ukládat nepodmíněné tresty odnětí svobody jen v naléhavých případech. Upřednostňuje se použití jiných druhů trestních opatření, např. podmíněné odnětí svobody.

4.5 Výjimečný trest

Výjimečné tresty představují jeden ze dvou subsystémů v systému trestů. Jejich výjimečnost spočívá v tom, že se jimi reaguje na mimořádné případy nejzávažnějších trestných činů. V trestních systémech různých států se objevují v zásadě tři možná řešení – trest smrti, doživotní trest odnětí svobody a dlouhodobý, časově omezený trest odnětí svobody, případně jejich kombinace.⁵⁰ V roce 1990 byl zrušen trest smrti a nahrazen trestem výjimečným, který má dvě formy: trest odnětí svobody nad patnáct až do pětadvaceti let a trest na doživotí. Předpokladem pro uložení jedné z forem výjimečného trestu je výslovné dovolení této možnosti ve zvláštní části trestního zákona. Další podmínky pro uložení jsou pak stanoveny jednotlivě pro každou z forem.

Trest odnětí svobody nad patnáct až do pětadvaceti let je možné uložit za trestný čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je velmi vysoký nebo je možnost pachatelovy nápravy obzvlášť ztížená. Podmínky jsou stanoveny alternativně. Na velmi vysoký stupeň nebezpečnosti pro společnost je nutno usuzovat z objektivních kritérií a ze subjektivní stránky.⁵¹ Obzvláště ztížená možnost nápravy pachatele bude vyplývat

⁵⁰ Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 96.

⁵¹ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 256.

z jeho osobnosti, z jeho chování v minulosti a z jeho současných osobnostních charakteristik.⁵²

Trest odnětí svobody na doživotí může být uložen pouze pachateli, který spáchal taxativně vymezené trestné činy za současného splnění dvou podmínek:

a) stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je mimořádně vysoký vzhledem k zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku a

b) uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad patnáct až do pětadvaceti let.

Trestnými činy, za které lze při současném splnění těchto podmínek uložit trest doživotí jsou trestný čin vraždy podle § 219 odst. 2 a případy, kdy pachatel při trestném činu vlastizrady podle § 91, teroru podle § 93a odst. 3, obecného ohrožení podle § 170 odst. 3 nebo genocidia podle § 259 zavinil úmyslně smrt jiného. Novelou trestního zákona č. 320/2006 Sb. došlo k rozšíření možnosti uložit trest odnětí svobody na doživotí za splnění výše vymezených podmínek i pro pachatele, který spáchal trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 3, trestný čin loupeže podle § 234 odst. 3, trestný čin braní rukojmí podle § 234a odst. 3, trestný čin vydírání podle § 235 odst. 4, trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 4 nebo trestný čin pohlavního zneužívání podle § 242 odst. 4 opakovaně a byl již pro takový trestný čin potrestán. Jedná se o kvalifikované skutkové podstaty trestných činů, kdy následkem je nedbalostní smrt poškozeného nebo v případě loupeže podle § 234 odst. 3 škoda velkého rozsahu. Požadavek opakovaného spáchání znamená, že pachatel naplnil některou z uvedených skutkových podstat nejméně dvakrát, předchozí potrestání vyžaduje odsouzení a přinejmenším částečný výkon uloženého trestu.⁵³ Zostření postihu vybraných případů zvlášť nebezpečné recidivy je výsledkem zvyšující se represe trestní politiky. Podle mého názoru se jedná o nekoncepční a do značné míry i populistický zásah do trestního zákona, který závažnost opakované trestné činnosti hodnotí podle jejího následku. Dochází zde k zřetelnému nepoměru v trestání, kdy pachatel trestného činu vraždy podle § 219 odst. 1 může očekávat trest odnětí svobody v rozmezí od deseti do patnácti

⁵² Tamtéž, s. 257.

⁵³ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Linde, 2008, s. 357.

let, zatímco za typově méně či stejně závažné trestné činy s nedbalostním následkem smrti, či dokonce v případě loupeže podle § 234 odst. 3 s následkem škody velkého rozsahu, hrozí výjimečný trest a v případě recidivy i doživotí.

Mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti činu pro společnost představuje v platném právu nejvyšší stupeň nebezpečnosti a jako takový proto vyžaduje výjimečnou reakci ze strany státu. Zvláště zavrženíhodný způsob spáchání souvisí s objektivní stránkou trestného činu – může spočívat v charakteru jednání, v povaze situace, místa, času apod.⁵⁴ Za zvláště zavrženíhodnou pohnutku lze považovat takovou, která je v příkrém rozporu s morálkou a svědčí zpravidla o morální bezcitnosti, zvrhlosti, sobectví, o pohrdavém postoji k základním lidským hodnotám, zejména k lidskému životu.⁵⁵ Zvláště těžký a těžko napravitelný následek představují nenapravitelnou či těžko napravitelnou poruchu objektů chráněných tímto trestním zákonem. Účinná ochrana společnosti zdůrazňuje požadavek generální prevence. Uložení tohoto trestu bude připadat v úvahu, pokud jinými prostředky nebude možné ochránit společnost. Subsidiární povaha doživotního trestu se projevuje v požadavku nenapravitelnosti pachatele mírnějším výjimečným trestem, tedy trestem odnětí svobody nad patnáct až do pětadvaceti let. Rozhodnutí soudu o tom, že v konkrétním případě nelze pachatele napravit trestem kratším než doživotním, musí vycházet z všestranného a pečlivého zhodnocení pachatelovi osobnosti, zhodnocení jeho předchozího života, příčin a pohnutek jeho trestné činnosti a zpravidla bude vyžadovat psychologickou, psychiatrickou a popř. i sexuologickou expertízu.⁵⁶

Ustanovení § 29 odst. 1 dává soudu při ukládání výjimečného trestu možnost rozhodnout, že doba, po kterou byl trest vykonáván ve věznicí se zvýšenou ostrahou, se nezapočítává pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu. O tomto, podle mého názoru přinejmenším sporném ustanovení, bude blíže pojednáno v podkapitole věnované podmíněnému propuštění.

⁵⁴ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 259.

⁵⁵ Tamtéž, s. 259.

⁵⁶ Tamtéž, s. 260.

4.6 Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody

Krátkodobým trestem odnětí svobody se nejčastěji označuje trest odnětí svobody do jednoho roku, lze se ale setkat i s vymezením tohoto pojmu jako trestu odnětí svobody do tří měsíců či šesti měsíců.⁵⁷ Jako střednědobé jsou v penologii označovány tresty odnětí svobody od jednoho roku do pěti let, proto je možné i z tohoto hlediska vymezit krátkodobý trest jako trest odnětí svobody do jednoho roku.

Krátkodobými tresty odnětí svobody se zabývá rezoluce Rady Evropy č. (73) 17 ze 13. dubna 1973, která konstatuje, že ve věznicích je velké množství osob vykonávajících trest odnětí svobody do šesti měsíců, přičemž tento trest má omezené výchovné účinky na pachatele, vede k přeplnění kapacity vězeňských zařízení, vyvolává nežádoucí sociální segregaci a stigmatizaci odsouzených. Členským státům Rady Evropy se proto doporučuje rozšířit škálu prostředků k omezení, případně nahrazení těchto trestů jinými postupy.⁵⁸

Názory na výchovnou funkci krátkodobých trestů nejsou jednotné. Trest by měl podle převládajícího mínění trvat nejméně šest měsíců, aby splnil výchovný účel a zároveň působil jeho odstrašující účinek z hlediska individuální i generální prevence. Zařazení odsouzeného do plánovitého resocializačního programu, jeho spolupůsobení na výkonu trestu a plánovitá příprava jeho propuštění vyžaduje delší trvání trestu.⁵⁹ I zcela krátké tresty, trvající jen několik dnů či týdnů, mohou nicméně představovat pro určité méně narušené pachatele citelné důsledky v jejich rodinném a pracovním životě a plnit tak důležitou odstrašující funkci. Zároveň však v důsledku krátkodobého uvěznění nenastávají všechny škodlivé aspekty pobytu ve vězení.

Přesto však převažující negativní důsledky, spočívající mimo jiné v přerušení kontaktů s blízkými osobami, rozpadu rodinné života, působení ostatní spoluvězňů, opodstatňují názor, že nevhodnost krátkodobých trestů je nesporná.⁶⁰ Je nutné zohlednit i ekonomické hledisko. V České republice současné náklady na jednoho vězně činí částku kolem 900,- Kč denně.

⁵⁷ Mezník J., Kalvodová V., Kuchta J. Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 30.

⁵⁸ Karabec, Z., Diblíková, S., Macháčková, R. Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: IKSP, 2000, s. 4.

⁵⁹ Tamtéž, s. 25.

⁶⁰ Tamtéž, s. 10.

Stále častěji jsou tak namísto krátkodobých trestů odnětí svobody ukládány tresty, jejichž výkon probíhá na svobodě, tzv. tresty alternativní. Blíže o nich bude pojednáno v kapitole šesté.

4.7 Nepodmíněný trest odnětí svobody v novém trestním zákoníku

Nový trestní zákoník pojímá trest odnětí svobody jako trest, který je možno uložit jednak nepodmíněně, jednak s podmíněným odkladem na stanovenou zkušební dobu, popřípadě za současného vyslovení dohledu probačního úředníka. Zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest. Trest odnětí svobody je chápán jako „ultima ratio“ - soud by měl u méně závažných trestných činů nejprve zvážit možnost uložení jiné sankce než trestu odnětí svobody.

Úprava trestu odnětí svobody vychází z platné právní úpravy. Trest odnětí svobody je možné i nadále uložit za každý trestný čin a kterémukoli dospělému pachateli, stále je tedy trestem univerzálním. Jeho ukládání je podmíněno skutečností, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dostatečnému působení na pachatele, aby vedl řádný život anebo v případech, kdy jde o typově nejzávažnější trestné činy a trest odnětí svobody je u nich v zásadě jedinou možnou sankcí. Nejvyšší přípustná hranice trestu odnětí svobody se zvyšuje z patnácti na dvacet let. Tuto hranici lze překročit, pokud jsou splněny podmínky pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody nebo pro uložení trestu výjimečného. Zákoník nepřevzal ustanovení § 36 o ukládání dalšího trestu, takže pachatel může vykonávat bez přerušení více trestů odnětí svobody po sobě tak, že součet jejich celkové délky převyší dvacet let.

Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody je možné u pachatele, který znovu spáchal zvláště závažný zločin, ač již byl pro takový nebo jiný zvláště závažný zločin potrestán. V tomto případě může soud uložit trest odnětí svobody v rámci trestní sazby, jejíž horní hranice se zvyšuje o třetinu, jestliže „závažnost zvláště závažného zločinu je vzhledem k této recidivě a ostatním okolnostem případu vysoká“ nebo „možnost nápravy pachatele je ztížena.“ Na rozdíl od trestání zvláště nebezpečného recidivisty podle platného trestního zákona není soud povinen ukládat trest odnětí svobody v horní polovině takto zvýšené trestní sazby, neboť jde jen o možnost využití zvýšené trestní sazby.

Pokud jde o opačné prolomení trestní sazby, tedy snížení trestní sazby pod dolní hranici, lze nově mimořádně snížit trest u pachatele, který napomohl zabránit trestnému činu, který jiný připravoval nebo se o něj pokoušel. Tohoto zmírnění lze využít u všech trestných činů. Trest odnětí svobody lze dále snížit pod dolní hranici u tzv. nezpůsobilé přípravy a nezpůsobilého pokusu, u účastenství ve formě pomoci a v případě, kdy pachatel jednal v právním omylu, kterého se mohl vyvarovat, spáchal trestný čin při odvracení útoku nebo jiného nebezpečí, aniž by zcela byly splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost. Zákon dále nově zavádí důvody pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby u spolupracujícího obviněného.

Taktéž trestní sazba časově omezeného výjimečného trestu odnětí svobody se zvyšuje. Je tak možné uložit ho nad dvacet až do třiceti let, a to pouze tehdy, jestliže závažnost zvláště závažného zločinu je velmi vysoká nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena.

5 Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody

5.1 Obecně k výkonu trestu odnětí svobody

Trestní zákon v ustanovení § 39 odst. 3 odkazuje na zvláštní zákon, podle kterého se vykonává trest odnětí svobody. Tímto zákonem je zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Ustanovení obsahující úpravu problematiky výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody se nachází i v trestním zákoně, trestním řádu a zákoně č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky. Dalšími právními předpisy, které se týkají výkonu trestu odnětí svobody jsou vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, nařízení vlády č. 365/1999 Sb., o podmínkách odměňování odsouzených, vyhláška č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů a vyhláška č. 37/1992 Sb., kterou se vydává jednacím řád pro okresní a krajské soudy. Současné trestně politické záměry a cíle v oblasti vězeňství byly vyjádřeny v Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Jedná se o dokument zpracovaný Vězeňskou službou ČR a schválený Ministerstvem spravedlnosti v roce 2005. Důležitým mezinárodním dokumentem z oblasti výkonu trestu odnětí svobody je doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec 2006 (2) o evropských vězeňských pravidlech.

Účel výkonu trestu vymezuje ustanovení § 1 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, podle něhož je účel výkonu trestu odnětí svobody totožný s účelem trestu, tak jak je vymezen v ustanovení § 23 odst. 1 trestního zákona. Dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody je velmi obtížné.⁶¹ Trest odnětí svobody může na odsouzeného působit pozitivně, zároveň však sebou přináší řadu negativních vlivů a důsledků. Novotný spatřuje zásadní nebezpečí ve škodlivém působení spoluvězňů, kteří vytváří vlastní společenství, rozhodující o tom, co je špatné a co dobré, „zatímco případné pozitivní vlivy jeho příbuzných či známých jsou odnětím svobody současně přinejmenším podstatně zeslabeny.“⁶²

Orgánem odpovědným za zajišťování průběhu výkonu trestu je Vězeňská služba, jejíž působnost je upravena zejména zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a

⁶¹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 313.

⁶² Novotný, O. O trestu a vězeňství. Praha: Academia, 1969, s. 142.

justiční strážci ČR. K uplatňování poznatků, forem a metod zacházení s odsouzenými, které napomáhají k dosažení účelu výkonu trestu má podle ustanovení § 4 zákona o výkonu trestu odnětí svobody ředitel věznice zřídit poradní sbor. Členové poradního sboru jsou jmenováni ředitelem věznice z odborníků, kteří nejsou zaměstnanci věznice. V současné době (březen 2009) je v Poslanecké sněmovně ČR projednáván vládní návrh na změnu zákona o výkonu trestu odnětí svobody⁶³, který se týká zkvalitnění činnosti poradních sborů ředitelů věznic. Novela navrhuje namísto poradních sborů zřízení poradních komisí, a to jako vnějšího prvku kontroly dodržování principů sloužících k dosažení účelu trestu a k ochraně práv odsouzených.⁶⁴ Komise se má zabývat projednáváním podnětů, stížností a návrhů odsouzených, o čemž budou odsouzení poučeni příslušníky Vězeňské služby v rámci seznámení se se svými právy a povinnostmi při přijetí do výkonu trestu. Do kompetence komise má náležet právo navrhnout řediteli věznice přijetí opatření týkajících se programů zacházení s odsouzenými, přijetí opatření týkajících se zacházení zaměstnanců Vězeňské služby s odsouzenými a přijetí opatření ke zlepšení podmínek odsouzených ve věznicích. Komise má být minimálně pětičlenná, členy bude jmenovat s jejich souhlasem ministr spravedlnosti na návrh ředitele věznice na čtyřleté funkční období. Výběr členů tak bude záviset na řediteli věznice, přičemž cílem je vytvoření komise složené ze zástupců více oborů – politického, sociálního, psychologického i ekonomického. Důvodová zpráva k návrhu dále předkládá možnost výhledově rozšířit pravomoc komise i na rozhodování o podmíněném propuštění.⁶⁵ Projekt na ověření této varianty, tedy využití komise pro podmíněné propuštění, připravila Vězeňská služba ve spolupráci s Probační a mediační službou ČR a bude v průběhu roku 2009 realizován ve třech věznicích.

Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu provádí dle ustanovení § 78 zákona o výkonu trestu odnětí svobody pověřený státní zástupce krajského státního zastupitelství, v jehož obvodu se trest vykonává. Přísluší mu při tom řada oprávnění, zejména vydávat příkazy k zachování předpisů platných pro výkon trestu, nařídit okamžité propuštění osoby nezákonně držené ve výkonu trestu, žádat

⁶³ Vládní návrh na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Sněmovní tisk č. 664. Dostupný z: <http://www.psp.cz>.

⁶⁴ Tamtéž, s. 18.

⁶⁵ Tamtéž, s. 10.

od zaměstnanců Vězeňské služby potřebná vysvětlení, hovořit s odsouzeným bez přítomnosti třetích osob a další.

Místem výkonu trestu odnětí svobody je zásadně věznice či zvláštní oddělení vazební věznice, výjimečně může být trest vykonáván ve zdravotnickém zařízení mimo věznici. Podmínkou ovšem je, že zdravotní stav odsouzeného vyžaduje zdravotní péči, kterou nelze zajistit ve zdravotnickém zařízení věznice a zároveň nelze přerušit výkon trestu. Střežení odsouzeného zajišťuje v takovém případě nejbližší věznice. Zvýšené náklady, které zdravotnickému zařízení v souvislosti s výkonem trestu odsouzeného v tomto zařízení vzniknou, je povinna uhradit Vězeňská služba. Věznice zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti, službu ve věznicích koná Vězeňská služba. Zákon umožňuje ministru spravedlnosti zřídit věznici i v objektu nespravovaném vězeňskou službou, pokud s tím vlastník objektu souhlasí a uzavře smlouvu o zřízení věcného břemene. Objekt, ve kterém je věznice zřízena, v takovém případě spravuje a provozuje vlastník, za střežení, zacházení s odsouzenými a dodržování zákonných podmínek výkonu trestu však odpovídá Vězeňská služba.

5.2 Diferenciace výkonu trestu odnětí svobody

K zabezpečení efektivního výkonu trestu je nutná jeho individualizace. Vedle druhu spáchaného trestného činu je třeba posuzovat i jednotlivé skupiny pachatelů. Diferenciace výkonu trestu je nutná k naplnění účelu trestu a resocializaci pachatele. Ke klasifikaci odsouzených docházelo od počátku vývoje vězeňských systémů. Nejprve byli odděleni věznění pro dluhy od pachatelů kriminálních činů, později ženy od mužů, dospělí od mladistvých. Odděleně je podle našich právních předpisů nutné umístit muže a ženy, mladistvé od dospělých, recidivisty od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, pachatele úmyslně spáchaných trestných činů od pachatelů trestných činů nedbalostních, trvale pracovně nezařaditelné, pachatele s poruchami duševními a poruchami chování, s uloženým ochranným léčením. Trestněprávní předpisy rozlišují diferenciaci výkonu trestu vnější a vnitřní, zvlášť je pak diferenciaci upravena u mladistvých.

Z hlediska vnější diferenciaci trestní zákon rozlišuje čtyři typy věznic: věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, přičemž tyto čtyři základní

typy se od sebe liší způsobem vnějšího střežení a zajištěním bezpečnosti. Tuto diferenciaci provádějí soudy zařazením dospělého odsouzeného do jednoho z výše uvedených typů věznice.

Základní směrnice, které určují, do jakého typu věznice má být pachatel zařazen, obsahuje ustanovení § 39a odst. 2 trestního zákona. Soud podle tohoto ustanovení postupuje vždy, pokud nevyužije postupu výjimečného, který je mu nabízen v ustanovení § 39a odst. 3. Diferenciace v zařazování k výkonu trestu odnětí svobody vychází z přísnosti režimu výkonu trestu v jednotlivém typu věznice a ze tří dalších vzájemně zkombinovaných kritérií.⁶⁶ Prvním z těchto kritérií je osoba odsouzeného, resp. jeho kriminální minulost. Vliv na rozhodování soudu o jeho zařazení do příslušného typu věznice bude mít okolnost, zda již v minulosti byl ve výkonu trestu odnětí svobody nebo nikoli, zda jde o zvlášť nebezpečného recidivistu či tuto definici nenaplnuje a zda v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo výkonu trestu. Druhé kritérium představuje povaha a závažnost spáchaného trestného činu, za který byl trest odnětí svobody uložen. Je třeba zkoumat, jestli byl spáchán trestný čin nedbalostní nebo trestný čin úmyslný anebo zda byl trest uložen za zvlášť závažný trestný čin. Konečně posledním kritériem je výměra uloženého trestu odnětí svobody. Rozhodující pro zařazení odsouzeného bude, zda se jedná o trest odnětí svobody ve výměře nepřevyšující dva roky, ve výměře nejméně osm let anebo zda půjde o trest doživotní. Všechna tato kritéria, platná ovšem pouze pro nástup a zahájení výkonu trestu, jsou vzájemně kombinovaná tak, aby bylo zařazení odsouzeného maximálně diferencované.⁶⁷

Nejmírnější režim výkonu trestu odnětí svobody představuje věznice s dohledem. Obvykle jsou do ní zařazováni pachatelé nejméně závažných trestných činů, a to trestných činů spáchaných z nedbalosti, a dále pachatelé, kteří dosud nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody nebo v něm dosud nebyli pro úmyslný trestný čin. Účelem tohoto typu zařízení je co nejvíce přiblížit podmínky trestu civilnímu životu u pachatelů, kteří nejsou pro společnost nebezpeční. Usnadňuje to jejich návrat do společnosti a mimo jiné snižuje riziko další recidivy. Věznice s dohledem nevyužívá žádné speciální stavebně technické prostředky ani ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených.

⁶⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 355.

⁶⁷ Tamtéž, s. 355.

Kontrolou a dohledem nad činností odsouzených jsou pověřeni vychovatelé. Po prostorách věznice se odsouzení pohybují bez omezení, zaměstnávání jsou zpravidla mimo věznici, přičemž dohled nad jejich pracovní činností provádí vychovatel alespoň jednou týdně. Na základě povolení ředitele odsouzení mohou mimo pracovní dobu volně opouštět věznici pouze za účelem účasti na kulturně výchovných, osvětových a sportovních akcích, účasti na bohoslužbách či k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízeních. Ředitel také rozhoduje o nutnosti doprovodu odsouzeného zaměstnancem Vězeňské služby. Odsouzení věznici po té opouštějí na základě propustky, na které je vyznačen prostor, v němž se mohou pohybovat a stanovena doba. Návštěvy odsouzených probíhají zpravidla bez přítomnosti třetí osoby. Ředitel věznice může odsouzenému povolit jednou za dva týdny opustit věznici z důvodu návštěvy a to nejdéle na čtyřicet hodin. O tomto povolení je vydáno odsouzenému rozhodnutí, z něž je patrné, kde a po jakou dobu se může zdržovat.

Věznice s dozorem představuje pro odsouzené druhou nejmírnější úpravu výkonu trestu. Zařazování jsou do ní pachatelé, kterým byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný z nedbalosti a kteří již byli ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin, nebo pachatelé úmyslného trestného činu, za který byl uložen trest odnětí svobody ve výměře nepřesahující dva roky a kteří dosud ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin nebyli. Stejně jako ve věznici s dohledem, ani věznice s dozorem nevyužívá speciálně stavebně technické prostředky a ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených. Kontrolou a dohledem nad činností odsouzených jsou však pověřeni nejen vychovatelé, ale i dozorcí. Ve věznici se odsouzení pohybují zpravidla organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Povolit volný pohyb uvnitř věznice jednotlivým odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, může ředitel věznice. Zaměstnávání odsouzených probíhá na nestřežených pracovištích mimo věznici, dohled nad pracovní činností je zpřísněný, provádí ho zaměstnanec Vězeňské služby jednou za hodinu. Spolehlivým vězňům může ředitel věznice povolit volný pohyb mimo věznici při plnění pracovních povinností, dohled nad jejich pracovní činností pak provádí zaměstnanec Vězeňské služby alespoň jednou týdně. Volný pohyb mimo věznici odsouzeným, u kterých lze předpokládat, že toho nezneužijí, je možné povolit i z důvodu návštěvy zdravotnického, rehabilitačního a podobného zařízení. O povolení a případném doprovodu zaměstnance

Vězeňské služby rozhoduje ředitel věznice. V mimopracovní době je možné konat akce mimo věznici, kterých se účastní zaměstnanec Vězeňské služby. Jeho přítomnost není nutná pouze v případě, že jde o akce pro odsouzené s povolením k volnému pohybu mimo věznici. K výše zmíněným účelům jsou odsouzeným vydávány propustky s vyznačením prostoru pro pohyb ve stanovené době. Návštěvy se uskutečňují zpravidla bez dohledu zaměstnance Vězeňské služby. Možnost povolit odsouzenému opuštění věznice v souvislosti s návštěvou je svěřena řediteli věznice. Maximální doba pro takovou návštěvu je dvacet čtyři hodin a je myslitelná nejvýše jednou měsíčně. O povolení se odsouzenému vydá potvrzení, ve kterém je uvedeno, kde a po jakou dobu se může zdržovat.

Věznice s ostrahou jako poměrně přísný režim výkonu trestu odnětí svobody je určena pro pachatele závažnější trestní činnosti. Ustanovení § 39a trestního zákona vymezuje případy zařazení odsouzeného do tohoto typu věznice negativním způsobem: pachatel, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin a zároveň nejsou splněny podmínky pro umístění do věznice s dozorem nebo se zvýšenou ostrahou a pachatel, který byl odsouzen pro trestný čin spáchaný z nedbalosti a nebyl zařazen do výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem nebo dozorem. Lze tedy říci, že do věznice s ostrahou bude zařazen pachatel, který nenaplňuje podmínky pro zařazení do věznice nejpřísnějšího typu, tedy věznice se zvýšenou ostrahou, a je odsouzen:

- a) za úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody nepřesahující dva roky a v minulosti již byl pro úmyslný trestný čin ve výkonu odnětí svobody,
- b) za úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody přesahujícímu dva roky,
- c) v některých případech za trestný čin nedbalostní.

V tomto typu věznice jsou používány speciálně stavebně technické prostředky a ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených. Pohyb odsouzených uvnitř věznice podléhá dohledu zaměstnance Vězeňské služby. Volný pohyb v prostorách věznice uděluje ředitel pouze výjimečně, a to při plnění pracovních úkolů vězňům, u kterých lze předpokládat, že toho nezneužijí. Zaměstnávání vězňů je zajišťováno na pracovištích v prostorách věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici. Na nestřežených pracovištích mohou práci vykonávat pouze takoví odsouzení, u kterých lze mít za to, že toho nezneužijí. Nad pracovní činností odsouzených vykonává každých čtyřicet pět minut dohled pověřený zaměstnanec Vězeňské služby. Akce mimo vězení lze

organizovat jen pro odsouzené, kteří toho nezneužijí a pro odsouzené ve výstupním oddělení, takových akcí se vždy účastní zaměstnanec Vězeňské služby. Návštěvy se uskutečňují zpravidla pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby, dočasně opustit věznici za účelem návštěvy je umožněno pouze odsouzeným, u kterých lze předpokládat, že toho nezneužijí, a to s frekvencí jedenkrát za dva měsíce na čtyřadvacet hodin. Rozhodnutí je v pravomoci ředitele věznice, o povolení se vydá potvrzení, na němž je vyznačeno kde a po jakou dobu se může odsouzený zdržovat.

Nejpřísnějším typem věznice v České republice je věznice se zvýšenou ostrahou. Do tohoto typu věznice jsou zařazováni pachatelé nejzávažnějších trestných činů. Jedná se o odsouzené :

- a) k výjimečnému trestu odnětí svobody, tzn. k trestu odnětí svobody na doživotí nebo trestu odnětí svobody v rozsahu patnáct až dvacet pět let,
- b) k trestu odnětí svobody jako zvlášť nebezpeční recidivisté,
- c) k trestu odnětí svobody ve výměře nejméně osm let za zvlášť závažný trestný čin (§ 41 odst. 2),
- d) za úmyslný trestný čin, přičemž odsouzený v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo z výkonu trestu.

Ve věznici se zvýšenou ostrahou jsou používány speciálně stavebně technické prostředky a ozbrojené strážce k zabránění útěku. Pohyb odsouzených po prostorách věznice se zvýšenou ostrahou je možný pouze organizovaně pod dohledem příslušníka Vězeňské služby. Pracovní činnost je vykonávána na pracovištích uvnitř věznice nebo přímo v celách, dohled je prováděn pověřeným zaměstnancem Vězeňské služby nejméně jedenkrát za třicet minut. Volný pohyb uvnitř věznice není možné povolit. Návštěvy se uskutečňují zpravidla za dohledu příslušníka Vězeňské služby.

Kritéria pro zařazování pachatelů do jednotlivých typů věznic tak, jak jsou vymezena v ustanovení § 39a odst. 2 trestního zákona, nelze uplatňovat mechanicky. Je nutné dodržet zásadu individualizace trestu. Zákon tak nabízí v ustanovení § 39a odst. 3 soudu možnost zařadit pachatele do jiného typu věznice, než do kterého by měl být zařazen v případě, že by soud postupoval podle odst. 2. Soud však musí mít se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude jeho náprava v jiném typu věznice lépe zaručena. Obě kritéria je přitom nutné hodnotit ve vzájemné souvislosti, protože „...spáchaný trestný čin je projevem pachatelovy

osobnosti a pachatelova osobnost se promítá do hodnocení stupně společenské nebezpečnosti trestného činu,“ jak uvádí komentář k trestnímu zákonu.⁶⁸ Ustanovení však zakotvuje jistá omezení soudního uvážení. Vždy tak musí být pachatel odsouzený k výjimečnému trestu zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Zpravidla pak nelze zařadit pachatele, který by měl při uplatnění hledisek uvedených v ustanovení § 39a odst 2 písm. c) nebo d) vykonávat trest odnětí svobody ve věznici s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou, namísto toho do věznice s mírnějším režimem, tedy s dohledem nebo s dozorem, pokud mu byl vedle trestu odnětí svobody uložen trest vyhoštění nebo má-li se takový pachatel podle rozhodnutí soudu podrobit ochrannému léčení v ústavní formě. Důvod je nasnadě: nižší míra střežení a zabezpečení v obou nejmírnějších typech věznic dostatečně neznemožňují případný pokus o útěk, nezaručují dostatečnou bezpečnost personálu a obvykle zde nejsou vytvářeny podmínky pro provádění ochranného léčení v ústavní formě. Přestože má tedy soud možnost zařadit odsouzeného do jiného typu věznice, domnívám se, že kritéria pro zařazení by měla být zvolena především s ohledem na osobu pachatele – např. zda hrozí riziko útěku a jaký bude mít pachatel vliv na ostatní odsouzené.

Soud při zařazení pachatele do jednoho z typů věznice vychází z určitých výše popsanych okolností, které se ovšem mohou během výkonu trestu změnit. Zákon na toto pamatuje v ustanovení § 39b, když umožňuje přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice. Rozhodnutí o přeřazení náleží soudu, přičemž komentář k trestnímu zákonu toto rozhodnutí chápe jako dodatečnou změnu původního odsuzujícího rozsudku, jímž bylo pravomocně rozhodnuto o zařazení pachatele do věznice určitého typu.⁶⁹ Na tomto místě je třeba uvést, že pravomoc přeřazovat odsouzené je ve většině evropských států svěřena vězeňské správě. Takovéto rozhodování se jeví jako pružnější a efektivnější. Nespornou výhodou je nižší ekonomická nákladnost a dostatek bezprostředních informací o odsouzeném. Varianta svěřeni pravomoci přeřazovat odsouzeného Vězeňské službě se objevila již v zákoně č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, a to v novele zákona č. 294/1993 Sb. Tato ustanovení však byla zrušena nálezem Ústavního soudu č. 8/1995 Sb. Ústavní soud zrušené úpravě vytykal zejména rozpor s čl. 40 odst. 1 Listiny: „Z faktu, že rozhodnutí o přeřazení odsouzeného je

⁶⁸ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 362.

⁶⁹ Tamtéž, s. 366.

rozhodnutím odvozeným, nelze bez dalšího dovodit možnost, aby bylo svěřeno jinému orgánu než soudnímu. Tento jeho odvozený charakter z něj nečiní rozhodnutí zcela jiné povahy, než je původní rozhodnutí o zařazení odsouzeného do typu věznice.“ Dále byl též shledán rozpor s čl. 38 odst. 1 Listiny: „Svěřením rozhodování o přeřazení odsouzeného z jednoho typu věznice do druhého řediteli této věznice byla otázka rozhodování o způsobu výkonu trestu odnětí svobody, resp. jeho změně odejmuta soudu a svěřena administrativnímu orgánu. Tím zároveň došlo k tomu, že odsouzený byl v dané otázce, dosud rozhodované soudem, tomuto soudu, resp. svému zákonnému soudci odňat.“⁷⁰ Jakékoli další návrhy v této oblasti se tak nejprve budou muset zabývat těmito výtkami Ústavního soudu.

Návrh na přeřazení může podat odsouzený, ředitel věznice a státní zástupce. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody přitom stanoví řediteli povinnost v určitých případech návrh podat. Soud však může o přeřazení rozhodnout i bez návrhu oprávněných osob. Důvodem pro přeřazení mohou být jen skutečnosti, které nastaly až během výkonu trestu. Věznice, do které bude odsouzený přeřazen, se může od věznice, ve které trest vykonává, lišit maximálně o jeden stupeň jak pokud jde o zmírnění režimu, tak pokud jde o jeho zpřísnění. Do věznice s mírnějším režimem je podle ustanovení § 39b odst. 2 trestního zákona přípustné přeřadit odsouzeného, jehož chování a způsob, jakým plní své povinnosti, odůvodňují závěr, že přeřazení přispěje k dosažení účelu výkonu trestu. Pokud soud shledá, že obě tyto základní podmínky jsou splněny, rozhodne o přeřazení obligatorně.⁷¹ Zákonodárce však zakotvil v ustanovení § 39b odst. 4 a 5 jisté limity. Odsouzený, který vykonává trest ve věznici se zvýšenou ostrahou, může být přeřazen do věznice s mírnějším režimem pouze za předpokladu, že se nejedná o odsouzeného k výjimečnému trestu odnětí svobody, který dosud nevykonal alespoň deset let trestu, nebo odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody ve věznici se zvýšenou ostrahou, který dosud nevykonal alespoň jednu třetinu uloženého trestu. V návaznosti na ustanovení § 39a odst. 3 nelze do věznice s dozorem a věznice s dohledem dále přeřadit odsouzeného, který se má na základě rozhodnutí soudu podrobit ochrannému léčení v ústavní formě, a odsouzeného, kterému byl jako vedlejší trest uložen trest vyhoštění. Odsouzený může podat návrh na přeřazení do mírnějšího

⁷⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 30. 11. 1994, publikován pod č. 8/1995 Sb.

⁷¹ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 367.

typu věznice, pokud splňuje základní podmínky tak jak je vymezuje ustanovení § 39b odst. 2, ve stávajícím typu věznice vykonal nepřetržitě alespoň jednu třetinu trestu, nejméně však šest měsíců a nejedná se o odsouzeného k doživotnímu trestu vykonávaném ve věznici se zvýšenou ostrahou. Pokud není návrhu odsouzeného na přeřazení vyhověno, může ho opět podat teprve po uplynutí šesti měsíců od skončení řízení o návrhu předchozím.

Pokud jde o přeřazení odsouzeného opačným směrem, tedy do věznice s přísnějším režimem, soud o něm může rozhodnout pouze ze dvou taxativně stanovených důvodů: odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně porušil stanovený pořádek či kázeň, anebo byl pravomocně uznán vinným trestným činem, který spáchal během výkonu trestu.

V novém trestním zákoníku dochází v případě přeřazování odsouzeného do jiného typu věznice ke snížené povinné doby výkonu trestu odnětí svobody z jedné třetiny na jednu čtvrtinu, přičemž se toto snížení vztahuje rovněž na odsouzené k výjimečnému trestu od dvaceti do třiceti let. U doživotního trestu zůstává povinná doba výkonu deset let zachována.

Diferenciace vnitřní je upravena v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody a v řádu výkonu trestu odnětí svobody. Představuje tři prostupné skupiny. Skutečnostmi, které ovlivňují rozhodnutí o zařazení odsouzeného do určité skupiny, jsou jeho chování, jednání, postoj ke spáchanému trestnému činu a výkonu trestu a volba a způsob naplňování cíle programu zacházení. O zařazení či změně zařazení odsouzeného do jedné z prostupných skupin rozhoduje ředitel věznice nebo jeho zástupce na základě doporučení odborných zaměstnanců.

První prostupná skupina je určena pro odsouzené, kteří plní program zacházení a své další povinnosti převážně aktivně a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem. Do druhé skupiny se zařazují odsouzení, kteří mají nevyjasněný a kolísavý postoj a přístup k programu zacházení a svým povinnostem. Třetí skupina zahrnuje odsouzené, kteří převážně program zacházení neplní nebo odmítají, neplní své povinnosti a chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem. Mimo třískupinovou vnitřní klasifikaci dochází k dalšímu členění na jednotlivá oddělení.

5.3 Diferenciace výkonu trestního opatření odnětí svobody u mladistvých

Základní vnější diferenciace se nepoužije v případě výkonu trestního opatření odnětí svobody u mladistvého. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody zakotvil, že se zřizují zvláštní věznice pro mladistvé. Řád výkonu trestu odnětí svobody v ustanovení § 83 zavedl členění do čtyř základních diferenciačních skupin A až D, přičemž hlediskem pro zařazení do skupiny je osobnost pachatele a druh spáchaného provinění. Do skupiny A se zařazují odsouzení se základní charakteristikou osobnosti v normálu, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nevyzrálosti, popř. špatného zacházení. Do skupiny B se zařazují odsouzení s naznačeným disharmonickým vývojem osobnosti, do skupiny C odsouzení s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek, kteří vyžadují specializovaný výkon trestu a do skupiny D odsouzení s mentální retardací. O zařazení rozhodne na základě doporučení odborných zaměstnanců ředitel věznice.

Tyto základní skupiny se dále dělí zpravidla do tří prostupných skupin, kritériem pro umístění je chování a jednání mladistvého odsouzeného, jeho postoje ke spáchanému provinění a výkonu trestního opatření. Prostupné skupiny představují ucelený systém pozitivní motivace mladistvých odsouzených. První skupina je určena odsouzeným, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a jejich chování a jednání je v souladu s vnitřním řádem. Do druhé prostupné skupiny se zařazují odsouzení, jejichž postoj a přístup k programu zacházení a svým povinnostem je nevyjasněný a kolísavý. Třetí prostupná skupina je určena mladistvým odsouzeným, kteří převážně program zacházení plní pasivně nebo jej odmítají, neplní své povinnosti, chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem. O zařazení a změně zařazení rozhoduje vedoucí oddělení výkonu trestu na návrh speciálního pedagoga, a to zpravidla při zpracování a hodnocení plnění programu zacházení s mladistvým. Vnitřním řádem věznice jsou stanoveny podrobnější podmínky tak, aby mladistvý odsouzený měl možnost být na základě změn v přístupu k plnění programu zacházení a svých povinností a chování a jednání přerazován do jednotlivých skupin.

5.4 Přijímání, umíst'ování a přemist'ování odsouzených

Předpokladem přijetí odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody je pravomocné a vykonatelné rozhodnutí soudu a nařízení výkonu trestu odnětí svobody, případně výzva soudu k nastoupení výkonu trestu odnětí svobody či příkaz soudu k dodání odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody, pokud se odsouzený vyhýbá nástupu výkonu trestu. O nástupu odsouzeného do výkonu trestu správa věznice informuje prostřednictvím hlášení soud, který ve věci rozhodoval v prvním stupni a další subjekty uvedené v ustanovení § 5 řádu výkonu trestu odnětí svobody.

Při přijetí do výkonu trestu je nezbytné prokazatelně seznámit odsouzeného s jeho právy a povinnostmi vyplývajícími ze zákona o výkonu trestu odnětí svobody a z řádu výkonu trestu a dále je seznámen s vnitřním řádem věznice. Při přijetí je nejprve ověřena totožnost odsouzeného, následně je podroben osobní prohlídce osobou stejného pohlaví, provedou se potřebná hygienická a protiepidemická opatření a je vykonána prohlídka věcí, které má u sebe, přičemž ustanovení § 4 řádu výkonu trestu odnětí svobody podrobně upravuje, které věci si odsouzený může u sebe ponechat. Po nástupu výkonu trestu odnětí svobody je odsouzený z počátku ubytován v přijímacím oddělení. Pobyt v tomto oddělení by zpravidla neměl přesáhnout jeden týden a odsouzený je při něm podroben preventivní vstupní lékařské prohlídce včetně nezbytných diagnostických a laboratorních vyšetření. Po té, co je vstupní lékařské vyšetření dokončeno, správa věznice okamžitě zašle Generálnímu ředitelství Vězeňské služby hlášení s údaji potřebnými k rozhodnutí o umístění odsouzeného do konkrétní věznice. Zatímco rozhodnutí o tom, do kterého typu věznice bude odsouzený zařazen přísluší soudu, o umístění do konkrétní věznice rozhoduje vězeňská správa, a to podle druhu a programů zacházení s odsouzenými realizovanými v jednotlivých věznicích a podle možností s přihlédnutím k tomu, aby výkon trestu odnětí svobody probíhal co nejbližší místu pobytu blízkých osob.

V příslušné věznici je odsouzený přijat odbornými zaměstnanci a ubytován v nástupním oddělení. Délka pobytu v tomto oddělení je dána individuálně, obvykle by však neměla převyšovat dva týdny. O odsouzeném je odbornými zaměstnanci zpracována komplexní zpráva, včetně návrhu programu zacházení. Během pobytu v nástupním oddělení se odsouzený také podrobně seznamuje s obsahem zákona výkonu trestu odnětí svobody, řádu výkonu trestu odnětí svobody, vnitřním řádem

i s prostředím, ve kterém bude trest vykonávat. Po té, zpravidla do tří dnů, je odsouzený předvolán před odborné zaměstnance, kteří s ním projednají obsah programu zacházení a určí vychovatele, kterému bude svěřen do péče.

V určitých případech lze odsouzeného přemístit do věznice jiné. Řád výkonu trestu odnětí svobody rozlišuje mezi přemístěním na dobu přechodnou a přemístěním na dobu nikoli přechodnou. Při přechodném přemístění je odsouzený umístěn do věznice stejného typu pro krátkodobou potřebu orgánu činného v trestním řízení, pro poskytnutí potřebné zdravotní péče, za účelem účasti na občanskoprávním řízení před soudem či na návrh ředitele věznice z důvodů hodných zvláštního zřetele. Na dobu nikoli přechodnou lze odsouzeného podle ustanovení § 10 odst. 1 řádu výkonu trestu odnětí svobody přemístit na základě rozhodnutí Generálního ředitelství Vězeňské služby z důvodů hodných zvláštního zřetele v zájmu zabezpečení plnění účelu výkonu trestu nebo zabezpečení plnění úkolů Vězeňské služby, anebo za účelem prohloubení výchovného vlivu výkonu trestu po vzájemné dohodě ředitelů věznic stejného základního typu uplatňujících obdobné programy zacházení. Konečně přemístění na dobu nikoli přechodnou je možné i na základě kladně vyřízené žádosti odsouzeného nebo osob jemu blízkých.

5.5 Programy zacházení, zaměstnávání a vzdělávání odsouzených

Úpravu zacházení s odsouzenými obsahuje hlava třetí zákona o výkonu trestu odnětí svobody, realizaci programu zacházení a zaměstnávání pak hlava čtvrtá řádu výkonu trestu odnětí svobody. Program zacházení naplňuje účel výkonu trestu tím, že cílevědomě a všestranně působí na odsouzeného. Nezpracovává se pouze v případě, kdy má odsouzený vykonat trest nebo zbytek trestu kratší než tři měsíce. Pro ostatní odsouzené je vypracován pravidelně, a to na základě komplexní zprávy, která obsahuje výsledky psychologických, pedagogických a lékařských posudků a další materiály. Při zpracování programu zacházení se přihlíží k délce trestu, osobností charakteristice a příčinám trestné činnosti. Obsah programu zacházení představuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení tohoto cíle a způsob a četnost hodnocení. Součástí je i určení způsobu zaměstnávání, účasti na pracovní terapii, vzdělávání nebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Na základě

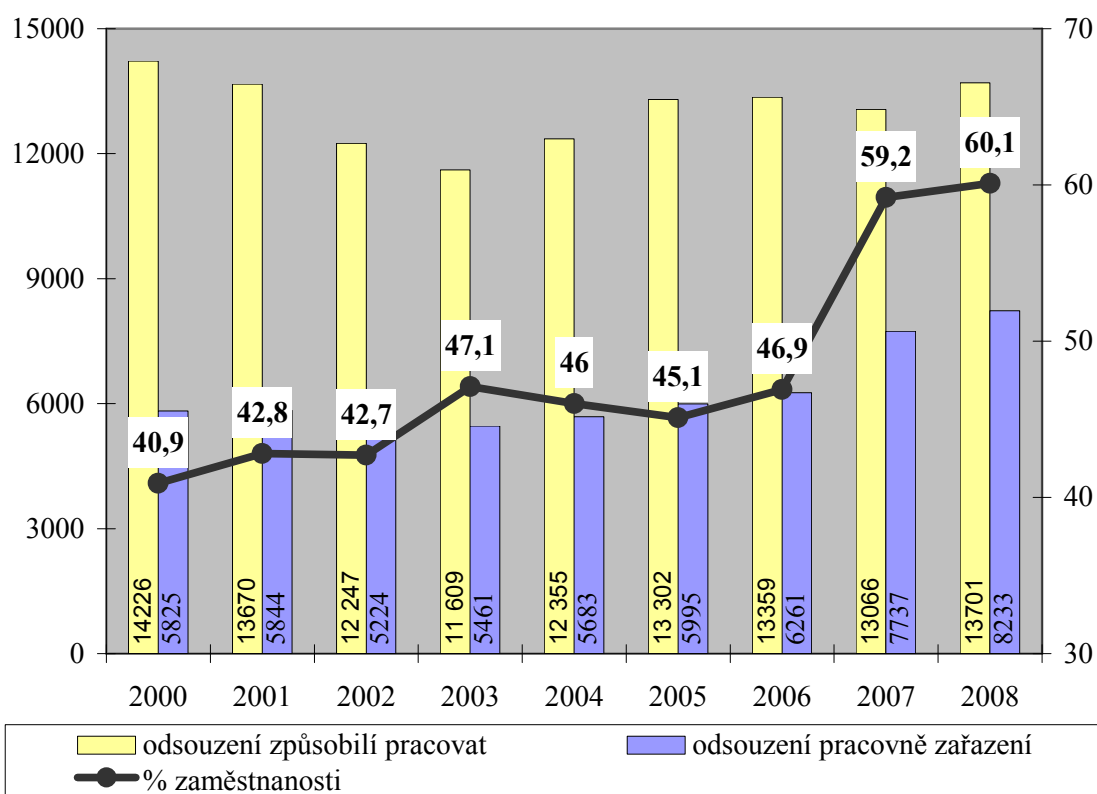
komplexní zprávy věznice podle svých možností nabídne odsouzenému výběr z takových alternativ programů, případně z částí programů, které pro jeho osobu považuje za vhodné. V případě, že si odsouzený nezvolí žádnou z navržených variant, je zařazen do minimálního programu určeného vnitřním řádem věznice.

Podle ustanovení § 36 odst. 2 řádu výkonu trestu odnětí svobody se program zacházení člení na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciálně výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů. K dosažení cíle vytyčeného programem zacházení přispívá pravidelné hodnocení úspěšnosti jeho plnění, přičemž jsou stanoveny obvyklé intervaly pro vyhodnocení. Na základě hodnocení je následně program aktualizován s ohledem na vývoj osobnosti odsouzeného a na změny v jeho chování a jednání. Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je podle § 39 odst. 1 základním podkladem pro návrh na přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice.

Zaměstnávání odsouzených je realizováno buď v rámci běžného provozu věznice, její vlastní výroby či podnikatelské činnosti anebo na smluvním základě u jiných subjektů, které za práci odsouzených poskytují věznicím dohodnuté plnění. Ke zvýšení zaměstnanosti vězňů napomohla novela zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 346/2007 Sb. účinná od 5. ledna 2008, která rozšířila okruh subjektů, u kterých je možné vězně zaměstnávat bez jejich souhlasu. Jde například o obce, dobrovolné svazky obcí, kraje, nemocnice, školy aj. Řeší se tím nedostatek pracovních míst pro vězně a naopak nedostatek pracovníků v některých oblastech. K zaměstnání odsouzeného u subjektu, jehož vlastníkem nebo většinovým vlastníkem není stát, kraj, obec, dobrovolný svazek obcí nebo subjekt, který jimi byl zřízen či založen a v němž mají většinovou majetkovou účast, většinový podíl na hlasovacích právech anebo vykonávají rozhodující vliv na jeho řízení či provozování, je stále třeba předchozí písemný souhlas odsouzeného (§ 30 odst. 4 zákona o výkonu trestu odnětí svobody). Při přípravě návrhu této novely byla diskutována otázka, zda nerozšířit povinnost pracovat bez možnosti odmítnutí i na soukromé subjekty. Zde je však Česká republika vázána úmluvou Mezinárodní organizace práce o nucené nebo povinné práci z roku 1930, vyhlášené pod č. 506/1990 Sb. Problémem podle mého názoru nicméně není odmítání práce vězni u soukromých subjektů, ale nedostatek práce, zejména ve věznicích se zvýšenou ostrahou.

Odsouzený, který byl zařazen do práce a je k práci zdravotně způsobilý, má povinnost pracovat. Věznice zajišťuje, aby zařazení do práce odpovídalo zdravotní způsobilosti a zároveň přihlédne i k odborným znalostem a dovednostem. V roce 2008 bylo do práce zařazeno 8 233 odsouzených z 13 701 práce schopných vězňů a zaměstnanost tak dosáhla 60,9 %. V porovnání s rokem 2007 vzrostla zaměstnanost o 0,9 % a jedná se o vůbec nejvyšší hodnotu, jaké bylo v zaměstnávání vězňů dosaženo, jak je patrné z následujícího grafu, který srovnává vývoj zaměstnanosti od roku 2000 do roku 2008.

Graf 1: Vývoj zaměstnanosti odsouzených v letech 2000 - 2008

Zdroj: Ročenky Vězeňské služby z let 2000-2008.

Nutno podotknout, že na konci roku došlo k prudkému propadu zaměstnanosti. V lednu 2009 tak činila zaměstnanost vězňů 55 %. Markantní rozdíly v zaměstnávání odsouzených také panují mezi jednotlivými věznicemi.

Věznice dále zajišťují odměňování a vytváření podmínek pro získání a zvyšování pracovní kvalifikace a rozšiřování všeobecné informovanosti. Pracovní doba, pracovní podmínky a podmínky pro uložení přesčasové práce se řídí zákoníkem práce. Úprava

odměňování odsouzených je stanovena nařízením vlády č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody, problematika jiných srážek ze mzdy, jejich pořadí a rozsah je upraven vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb.

Řád výkonu odnětí svobody vymezuje skupiny odsouzených, na které se povinnost pracovat nevztahuje. Jedná se o odsouzené starší 65 let, plně invalidní, se zdravotním stavem neumožňujícím trvalé pracovní zařazení, dočasně práce neschopné a ty, u kterých z povahy překážky vyplývá, že je jejich pracovní povinnost vyloučena. Odmítnutí práce je závažným porušením povinností a zpravidla je za ně uložen kázeňský trest. Takový odsouzený je po dobu, kdy měl práci vykonávat, umístěn izolovaně od ostatních a není mu umožněna žádná zájmová činnost.

Součástí programů zacházení je i vzdělávání odsouzených. Jeho nedostatek je považován za jednu z příčin delikventního jednání pachatelů trestné činnosti, proto je vzdělávání odsouzených jednou z hlavních priorit. Vzdělávání se zpravidla umožní odsouzeným, u nichž jsou pro to předpoklady. Odsouzeným zařazeným do denní formy studia je přiznáno stejné postavení jako odsouzeným zařazeným do práce. Příprava na budoucí povolání je považována za formu, jakou odsouzení plní svou povinnost pracovat.⁷² Podle ustanovení § 46 řádu výkonu trestu odnětí svobody vzdělávání zpravidla zajišťují odloučená pracoviště Středního odborného učiliště, učiliště a odborného učiliště, které má od roku 2008 postavení samostatné organizační jednotky Vězeňské služby. Tato odloučená pracoviště - školská vzdělávací střediska - byla zřízena v sedmi věznicích. V ostatních věznicích je vzdělávání zajišťováno oddělením výkonu trestu, resp. oddělením vazby a výkonu trestu. Předpokladem zabezpečování povinné školní docházky mladistvých je spolupráce Vězeňské služby s příslušnými školami a orgány státní správy a samosprávy ve školství. Z hlediska procesu znovuzacheňování odsouzených po propuštění na svobodu do společnosti je pro odsouzeného velmi přínosné, že z dokladů o vzdělávání nesmí být patrné, že byly získány ve výkonu trestu. Odsouzeným, kteří studium v průběhu výkonu trestu nedokončí, je přiznáno právo studium dokončit v příslušné škole. Odsouzeným, vykonávajícím trest ve dvou nejmírnějších typech věznic a mladistvým odsouzeným, může ředitel věznice povolit volný pohyb mimo věznici za účelem docházení do školy.

⁷² Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 220.

Věznice mají povinnost vytvářet vhodné prostorové a organizační podmínky pro studium těm odsouzeným, kteří byli zařazeni do některé z forem vzdělávání.

5.6 Práva a povinnosti odsouzených

Práva a povinnosti odsouzených zakotvuje hlava druhá zákona o výkonu trestu odnětí svobody, konkrétní zajištění práv odsouzených a jejich sociálního postavení hlava třetí řádu výkonu trestu odnětí svobody.

Po dobu výkonu trestu pochopitelně odsouzeného postihuje omezení některých jeho práv, jejichž výkon je buď v rozporu s účelem výkonu trestu, nebo tato práva nemohou být vzhledem k jejich povaze uplatňována. Dochází tak k omezení práv a svobod nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí, svoboda pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností, záznamů a zpráv a právo svobodné volby povolání. Odsouzenému nepřísluší právo na stávku, výkon práva sdružovacího, práva koaličního, právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost, právo svobodné volby lékaře a lékařského zařízení. Odsouzení nemají právo zakládat politické strany nebo politická hnutí, vykonávat právo sdružovat se v nich a nepřísluší jim pasivní volební právo. Ustanovení § 15 zákona o výkonu trestu odnětí svobody garantuje všem odsouzeným rovná práva.

Sociální podmínky odsouzených zahrnují pravidelnou a vhodnou stravu, lůžko a prostor na osobní věci, dostatečný oděv. Z denního režimu je vymezeno osm hodin pro spánek, potřebná doba na osobní hygienu a úklid, stravování, nejméně jednohodinová vycházka a přiměřené osobní volno. Odsouzenému přísluší také právo na zdravotní péči ovšem s přihlédnutím k omezením vyplývajícím z účelu trestu. Těžce zdravotně postižený odsouzený má právo na zajištění podmínek pro důstojný výkon trestu. Sociální kapesné představuje částku určenou odsouzenému bez příjmu či hotovosti v rámci kalendářního měsíce, který není zařazen do práce a nabídnutou práci bez závažného důvodu neodmítl. V situaci, kdy odsouzený závažně onemocní nebo utrpí úraz vyžadující hospitalizaci, věznice bez odkladu vyrozumí jeho blízké, pokud je odsouzený není schopen informovat sám. Vždy pak věznice vyrozumí blízké osoby, pokud odsouzený zemře.

Přijímání a odesílání korespondence nepodléhá omezení, Vězeňská služba má pravomoc seznámit se s obsahem zasílaných písemností. Nepřípustná je však kontrola korespondence s advokátem odsouzeného, se státními orgány České republiky, diplomatickou misí či konzulárním úřadem cizího státu, s mezinárodní organizací příslušnou k projednávání podnětů týkajících se ochrany lidských práv. Telefonický kontakt s osobou blízkou je možný pouze v odůvodněných případech. Je-li to v zájmu nápravy odsouzeného je možné povolit telefonický kontakt i s jinou osobou, než je osoba blízká. Vězeňské službě je umožněno tyto telefonáty odposlouchávat a pořizovat jejich záznam. Režim návštěv je jednotný pro všechny typy věznic, projevuje se tím formálně jednotný výkon trestu. Návštěvy jsou umožněny pouze v čase určeném ředitelem věznice a to v celkovém rozsahu maximálně tři hodiny v kalendářním měsíci. K jejich přijímání je vyhrazena zvláštní místnost, návštěvy na lůžkové části zdravotnického zařízení jsou uskutečnitelné jen po předchozím vyjádření ošetřujícího lékaře, při umístění mimo objekt spravovaný Vězeňskou službou projedná podmínky navštěvování odsouzených Vězeňská služba se zdravotnickým zařízením. Pokud nestaví řád věznice jinak, platí, že navštívit odsouzeného mohou současně nejvýše čtyři osoby, děti do patnácti let mohou navštívit odsouzeného pouze v doprovodu dospělého.

Podle ustanovení § 24 zákona o výkonu trestu odnětí svobody má odsouzený právo dvakrát ročně přijmout balíček s potravinami a věcmi osobní potřeby do hmotnosti pěti kilogramů, a to zpravidla při příležitosti narozenin a vánočních svátků. Tomuto omezení nepodléhají balíčky s prádlem, oděvy a potřebami k realizaci programu zacházení, pro vzdělávání nebo zájmovou činnost. Balíčky podléhají kontrole Vězeňské služby, jejich omezené množství vychází ze snahy zabránit průniku nežádoucího materiálu do věznice.

Kromě balíčku má odsouzený právo přijímat peněžní prostředky. Nakládání s nimi je ovšem limitováno tím, že na účtu musí být vždy dostatek prostředků na jízdné do místa bydliště a stravné na jeden den po propuštění z výkonu trestu. V případě, že odsouzený nesplní povinnost nahradit škodu způsobenou trestným činem, pohledávky spojené s trestním řízením, soudní a správní poplatky, škodu Vězeňské službě, může použít pouze polovinu peněžních prostředků, a to k nákupu a úhradě nadstandardních zdravotních služeb.

Návštěvy a balíčky představují zároveň účinné prostředky motivace odsouzených. Jako odměnu za chování a jednání odsouzeného lze zvýšit časový limit pro návštěvy až na pět hodin. Naopak v případě kázeňského přestupku je možné udělit jako kázeňský trest zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce.

Odsouzeným dále přísluší právo na duchovní a sociální služby a uspokojování kulturních potřeb. Náboženské obřady je možné konat v době vymezené vnitřním řádem věznice, účast na nich je dobrovolná. Duchovní služby mohou být poskytovány pouze registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi, kterým bylo toto právo zvláštním zákonem přiznáno. Církev se může podílet na naplňování účelu trestu konáním bohuslužeb, individuálními rozhovory, pastoračními návštěvami, výkladem náboženských textů, poskytováním duchovní a náboženské literatury, pořádáním přednášek a besed, při přípravě odsouzených k jejich propuštění atp. Věznice také umožňují obecním úřadům obcí s rozšířenou působností poskytovat odsouzeným sociální služby, jejichž účelem je vytváření příznivých podmínek pro jejich budoucí život na svobodě. K uspokojování kulturních potřeb si odsouzení mohou objednávat na své náklady knihy, denní tisk, časopisy a využívat služeb vězeňské knihovny.

Důležité je ustanovení § 26, které zakotvuje právní ochranu odsouzených a její prostředky. Odsouzený je oprávněn podávat stížnosti a žádosti příslušným orgánům, přičemž ty musí být neprodleně odeslány. K tomuto účelu je vymezen okruh zaměstnanců, kteří mají za úkol přebírat, odesílat a evidovat tyto písemnosti. Pokud odsouzenému poskytuje právní pomoc advokát je nutno umožnit mu vést s ním korespondenci a hovořit s ním bez přítomnosti dalších osob.

Základní povinnosti odsouzených obsahuje ustanovení § 28. Předně je odsouzený povinen dodržovat pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců Vězeňské služby, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání a dodržovat vnitřní řád věznice. Pokud je přidělen do práce a je práce schopen, pak má povinnost pracovat, povinností je i plnění programu zacházení. Odsouzený je dále povinen podrobit se osobní prohlídce, umožnit kontrolu svých věcí, podrobit se lékařským prohlídkám, strpět úkony související s jeho identifikací atp. Zákazy se týkají zejména vyrábění, přechovávání a konzumace alkoholických nápojů a jiných návykových látek, vyrábění a přechovávání předmětů, které by mohli ohrožovat bezpečnost osob a majetku nebo sloužit k útěku. Stanoven je zákaz např. nechat se

tetovat, tetovat jiného, hrát hry o peníze, prodávat, směňovat a darovat věci atp. Porušení některé z těchto povinností je kázeňským přestupkem.

Velmi podstatná povinnost, a to povinnost nahradit náklady výkonu trestu, je zakotvena v ustanovení § 35 zákona o výkonu trestu odnětí svobody. V případě, že nelze náklady srazit z odměny za práci, je věznicí umožněno použít k jejich úhradě peněžní prostředky, které má odsouzený uloženy ve věznici. Ustanovení § 35 odst. 2 potom stanoví okruh odsouzených, na které se tato povinnost nevztahuje. Jedná se např. o ty odsouzené, kteří nedovršili osmnáctý rok věku, nebyli nezaviněně zařazeni do práce a neměli jiný příjem či jinou hotovost v období kalendářního měsíce apod. Na základě písemné a potřebnými doklady doložené žádosti odsouzeného může ředitel věznice prominout zcela nebo zčásti povinnost uhradit náklady výkonu trestu, ze kterého byl odsouzený propuštěn, odůvodňuje-li to tíživá sociální situace odsouzeného. Pokud odsouzený zemřel aniž zanechal majetek, ze kterého by mohla být pohledávka uspokojena v rámci vypořádání dědictví, ustoupí se od vymáhání nákladů výkonu vždy.

5.7 Odklad výkonu trestu, přerušení výkonu trestu a upuštění od výkonu trestu

Pravidlo, že trest má být vykonán neprodleně po té, co se rozhodnutí o jeho uložení stalo vykonatelným a jeho výkon má být poté proveden aniž by byl přerušen, není bezvýjimečné.⁷³ Obecnými důvody, které se vztahují na kterýkoli uložený trest, jsou: podání stížnosti pro porušení zákona, podání dovolání, podání návrhu na povolení obnovy, řízení o žádosti o milost a řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu.⁷⁴ Zvláštní důvody jsou pak určeny pro některé druhy trestů. Z neprodleného a nepřerušného výkonu trestu odnětí svobody existují takové výjimky tři: odklad výkonu, přerušování výkonu a upuštění od výkonu. Většinu rozhodnutí ve vykonávacím řízení činí předseda senátu, senátu přísluší jen nejzávažnější rozhodnutí. Některá rozhodnutí, ovlivňující průběh výkonu trestu odnětí svobody, vydává i ředitel věznice.

O odkladu výkonu trestu na potřebnou dobu rozhodne předseda senátu, pokud z lékařské zprávy o hospitalizaci odsouzeného v lůžkovém zdravotnickém zařízení nebo

⁷³ Jelínek J. a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde, 2007, s. 673.

⁷⁴ Tamtéž, s. 673.

z jiných skutečností vyplývá, že by výkonem trestu byl ohrožen jeho život nebo zdraví. V případě těhotné ženy či matky novorozeného dítěte odloží výkon trestu odnětí svobody na dobu jednoho roku po porodu.

Zvláštní podmínky jsou stanoveny pro odklad výkonu trestu odnětí svobody nepřevyšujícího jeden rok. Až na tři měsíce ode dne, kdy nabylo právní moci rozhodnutí o nařízení výkonu trestu odnětí svobody ho může předseda senátu odložit z důležitých důvodů. Další odklad nebo odklad na dobu delší než tři měsíce, může předseda senátu povolit výjimečně ze zvlášť závažných důvodů. Odklad je však možné povolit maximálně na šest měsíců ode dne, kdy nabylo právní moci rozhodnutí o nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Skutečnost, že by odsouzený nenastoupil trest ve lhůtě, která mu byla poskytnuta, řeší ustanovení § 321 odst 3 trestního řádu tak, že předseda senátu nařídí, aby byl odsouzený do výkonu trestu dodán policejním orgánem.

K přerušení výkonu trestu odnětí svobody dochází podle trestního řádu fakultativně i obligatorně. Vždy musí být předsedou senátu přerušen výkon trestu odnětí svobody na těhotné ženě a matce dítěte mladšího jednoho roku. Fakultativně předseda senátu rozhodne o přerušení trestu odsouzeného stíženého těžkou nemocí. Přerušení výkonu je možné odvolat z obav, že odsouzený uprchne nebo přerušení zneužívá. Zasáhnout do výkonu trestu odnětí svobody jeho přerušením však může i ředitel věznice. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody mu tuto možnost přiznává ve třech případech. Za prvé jako formu odměny pro odsouzeného, který úspěšně plní program zacházení a dosahování účelu trestu, a to až na dvacet dnů v průběhu kalendářního roku. Doba přerušení se přitom započítává do výkonu trestu. Za druhé z naléhavých rodinných důvodů odsouzeného je možné přerušit výkon trestu až na deset dní během kalendářního roku. Třetí možnost pak pokrývá případy, kdy je třeba odsouzenému neodkladně poskytnout specifickou lékařskou péči. Výkon trestu se přerušuje na nezbytně dlouhou dobu, do doby výkonu trestu se však započítá maximálně třicet dní v kalendářním roce, a to jen odsouzenému, který si újmu na zdraví nepřivodil sám.

Upustit od výkonu trestu odnětí svobody nebo od jeho zbytku lze podle trestního řádu ze tří důvodů. Ministr spravedlnosti může takové rozhodnutí učinit, pokud byl odsouzený vydán nebo má být vydán do cizího státu nebo má být na základě evropského zatýkacího rozkazu předán jinému členskému státu EU. Soud pak může rozhodnout o upuštění u odsouzeného, který má být nebo byl vyhoštěn a dále při

zjištění, že odsouzený onemocněl nevléčitelnou nemocí ohrožujícího jeho život nebo nevléčitelnou nemocí duševní.

5.8 Podmíněné propuštění

Institut podmíněného propuštění z trestu odnětí svobody představuje možnost ukončení výkonu trestu před uplynutím výměry stanovené v rozhodnutí. Východiskem je myšlenka, že pokud bylo dosaženo účelu trestu již výkonem části uloženého trestu, pak se další výkon jeví nepotřebným a neodůvodněným.⁷⁵ Podmíněné propuštění pozitivně motivuje odsouzeného v jeho snaze o polepšení a dává mu perspektivu.⁷⁶ Je významným nástrojem dovršení procesu převýchovy a resocializace na svobodě.

O podmíněném propuštění rozhoduje soud. V úvahu připadá u odsouzeného, který si odpykal polovinu z uloženého nebo rozhodnutím prezidenta republiky zmírněného trestu odnětí svobody, ve výkonu trestu prokázal svým chováním a plněním povinností polepšení a lze očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud za dovršení jeho nápravy přijme záruku. S účinností od 1. ledna 2009 má soud povinnost současně přihlídnout k tomu, zda odsouzený nastoupil do výkonu trestu včas a zda nahradil či odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem, popř. přihlídně k jeho postoji k výkonu ochranného léčení, pokud ho vykonával. Touto úpravou je podle důvodové zprávy⁷⁷ zejména sledováno posílení motivace odsouzených k dobrovolnému a včasnému nástupu výkonu trestu odnětí svobody.

Polepšení představuje vývojový proces proměny pachatelovi osobnosti, která se navenek projevuje v jeho chování. Při rozhodování o podmíněném propuštění je tak nutné důsledně rozlišit, kdy jeho chování představuje pouhou vnější adaptaci na vězeňské prostředí a kdy jde o známky skutečných změn osobnosti, odůvodňujících očekávání jeho budoucího řádného života. Chování odsouzeného ve výkonu trestu a plnění jeho povinností jsou proto sice neopomenutelnými, nikoli však jedinými hledisky, z nichž lze usuzovat na pachatelovo polepšení.⁷⁸ Závěr, že odsouzený povede

⁷⁵ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 550.

⁷⁶ Novotný, O. O trestu a vězeňství. Praha: Academia, 1969, s. 204-205.

⁷⁷ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a změně některých zákonů.

⁷⁸ Šámal P., Půry F., Rizman S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 553.

řádný život, musí být důvodný. Vychází se z všestranného zhodnocení pachatelovy osobnosti.⁷⁹

Zpřísnění předpokladů podmíněného propuštění pro pachatele taxativně vyjmenovaných trestných činů v ustanovení § 62 odst. 1 trestního zákona, pro zvlášť nebezpečné recidivisty a osoby odsouzené k výjimečnému trestu odnětí svobody nad patnáct až do pětadvaceti let, představuje nutnost odpykání dvou třetin uloženého trestu. Odsouzený k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí pak může na podmíněné propuštění pomýšlet teprve po výkonu dvaceti let tohoto trestu. U obou výjimečných trestů, tzn. u trestu odnětí svobody nad patnáct až do pětadvaceti let a trestu doživotního, však toto platí pouze v případě, že soud nevyužil možnosti dané mu ustanovením § 29 odst. 1 věta třetí trestního zákona. Ve spojení s ustanovením § 39b odst. 4 trestního zákona, podle kterého lze odsouzeného k výjimečnému trestu přeradit z věznice se zvýšenou ostrahou teprve po deseti letech, potom rozhodnutí, že se doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává, znamená pro odsouzené k výjimečnému trestu nad patnáct až do pětadvaceti let vyloučení možnosti podmíněného propuštění. Pro odsouzeného k trestu doživotnímu by v takovém případě podmíněné propuštění připadalo v úvahu nejdříve po třiceti letech výkonu trestu. Úprava je vedena snahou o eliminaci zvlášť nebezpečných pachatelů. Komentář k trestnímu zákonu v ustanovení spatřuje motivaci pro odsouzeného, aby svým chováním a plněním povinností co nejdříve dosáhl přerazení do věznice mírnějšího typu.⁸⁰ Kalvodová však upozorňuje na možnou kontraproduktivnost takto od počátku nastaveného oddálení možnosti podmíněného propuštění a k motivovanosti odsouzeného o dosažení přerazení dodává: „...po deseti letech obligatorně strávených ve věznici se zvýšenou ostrahou a s perspektivou minimálně dalších dvaceti let ve vězení je však tato motivace přinejmenším zeslabena.“⁸¹ Nový kodex tuto možnost zachovává již jen pro odsouzené k doživotnímu trestu, což vnímám jako pozitivní změnu.

V rozhodnutí o podmíněném propuštění určí soud zkušební dobu v rozsahu jeden rok až sedm let a zároveň může vyslovit nad pachatelem dohled. Zkušební doba počíná

⁷⁹ Tamtéž, s. 555.

⁸⁰ Šámal P., Púry F., Rizman S. Trestní zákon. Dodatek ke komentáři. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 34.

⁸¹ Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 100.

běžet dnem následujícím po propuštění z výkonu trestu a slouží k ověření, zda bylo skutečně dosaženo účelu trestu v kratší době než jaká byla pachateli stanovena rozhodnutím soudu, popř. rozhodnutím prezidenta v případě agraciace. Soud může současně vyslovit nad pachatelem dohled dle ustanovení § 26a a § 26b trestního zákona. Podmíněně propuštěnému mohou být dále uložena přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Může mu být též stanovena povinnost nahradit škodu, kterou trestným činem způsobil.

Pokud podmíněně propuštěný vedl ve zkušební době řádný život a splnil uložené podmínky, soud vysloví, že se osvědčil. Jinak rozhodne o vykonání zbytku trestu, přičemž toto rozhodnutí může učinit již v průběhu stanovené zkušební doby. Splnění podmínek nutných pro vyslovení osvědčení soud posuzuje z hlediska, zda bylo dosaženo účelu trestu, tzn. zda odsouzený svým chováním a způsobem života prokázal nápravu.

Ustanovení § 64 odst. 2 trestního zákona zakotvuje zákonnou fikci, že podmíněně propuštěný, který se osvědčil, vykonal trest dnem, kdy byl podmíněně propuštěn. Další zákonnou fikci pak představuje ustanovení § 64 odst. 3 trestního zákona, podle kterého byl trest vykonán za současného splnění tří podmínek:

- a) uplynul rok od zkušební doby,
- b) během tohoto roku, který od zkušební doby uplynul, nedošlo k rozhodnutí soudu o tom, že se odsouzený osvědčil či nikoli a
- c) na tom, že k rozhodnutí nedošlo, nenese vinu odsouzený.

Podmíněně propuštěný, který se neosvědčil a vykoná zbytek trestu, může být znovu podmíněně propuštěn po té, co odpyká polovinu zbytku trestu, popřípadě dvě třetiny zbytku trestu, jde-li o odsouzeného za trestný čin uvedený v § 62 odst. 1 trestního zákona.

V případě, kdy je odvolána záruka za dovršení nápravy odsouzeného, jakožto jedna z podmínek podmíněného propuštění, tím, kdo ji poskytl, přezkoumá soud chování odsouzeného během zkušební doby. Zjistí-li soud, že podmíněné propuštění neplní své poslání, rozhodne o vykonání zbytku trestu. V opačné situaci podmíněné propuštění ponechá v platnosti.

Procesní stránka podmíněného propuštění je upravena v trestním řádu. Soud o podmíněném propuštění rozhoduje na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice,

v níž se trest vykonává, na žádost odsouzeného nebo i bez takové žádosti, a to ve veřejném zasedání. Zamítnutou žádost lze znovu podat nejdříve po uplynutí jednoho roku od zamítnutí, ledaže k zamítnutí došlo jen z důvodu, že žádost byla podána, aniž uplynula lhůta stanovená zákonem pro podmíněné propuštění. Navrhnout podmíněné propuštění je oprávněno i zájmové sdružení občanů, pokud současně nabídne převzetí záruky za dovršení nápravy odsouzeného. Se souhlasem odsouzeného se přitom zájmové sdružení občanů může informovat u ředitele věznice o současném stavu převýchovy odsouzeného.

5.9 Postpenitenciární péče

Úpravu postpenitenciární péče, tedy zacházení s propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody, obsahuje nejen zákon o výkonu trestu odnětí svobody a trestní zákon, ale i další předpisy z jiných právních odvětví. Jedná se o zákon č. 108/2006 Sb, o sociálních službách, zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi a zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

Pobyt ve vězení je spojen s pozbýváním odpovědnosti odsouzeného za sebe samého, za svoje chování a za svoji budoucnost. Odsouzený ztrácí potřebné sociální dovednosti, ztrácí schopnost žít ve vnějším světě, který klade mnohem větší nároky na rozhodování a nesení důsledků za své chování.⁸² Pro toto negativní ovlivnění odsouzeného vězeňským prostředím, které se projevuje nejen u dlouhodobých trestů odnětí svobody, ale i krátkodobých trestů, se vžilo označení prizonizace. Období, které následuje po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, představuje kritickou situaci, ve které hrozí zvýšené riziko, že se propuštěný vrátí ke svému starému způsobu života, a to přestože opouští věznici s nejlepšími předsevzetími.

Věznice proto již v průběhu výkonu trestu vytvářejí předpoklady pro plynulý přechod odsouzených do samostatného způsobu života po propuštění. Spolupracují při tom s orgány sociálního zabezpečení, kterým včas poskytují potřebné informace a umožňují jim průběžný kontakt s odsouzenými. Ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou jsou zřizována výstupní oddělení, do kterých se přiměřenou dobu před propuštěním umísťují zpravidla odsouzení k trestu delšímu tři roky a odsouzení,

⁸² Černíková, V., Sedláček, V. Základy penologie pro policisty. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 140.

kterým je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života. Vlastní postpenitenciární péče je pak svěřena zejména obcím, které se spolu se zájmovými sdruženími občanů starají o vytváření vhodných podmínek pro resocializaci propuštěných.⁸³

Ve spolupráci se Sdružením pro probaci a mediaci v justici ověřovala Vězeňská služba v letech 2005 až 2008 projekt zaměřený na pomoc odsouzeným při hledání zaměstnání a návratu do společnosti. Projekt, nazvaný Šance, vychází z předpokladu, že základní podmínkou pro opětovné začlenění do společnosti a vedení řádného života je nalezení zaměstnání, přičemž pro odsouzené po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je získání zaměstnání velmi obtížné. V současné době je dále ve spolupráci s tímto neziskovým sdružením připravován projekt Sanace dluhů zaměřený na oddlužení odsouzených před propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody.

5.10 Zabezpečovací detence

Zabezpečovací detence je institutem, který v České republice citelně chyběl a jeho absence byla opakovaně odbornou veřejností diskutována. K zakotvení v právním řádu došlo přijetím zákona č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence, který zabezpečovací detenci s účinností od 1. ledna 2009 zavedl jako jedno z ochranných opatření. Určena je pro pachatele trestných činů nebo činů jinak trestných závažného charakteru, jejichž společenská nebezpečnost je vysoká a jejich duševní stav trvale či dočasně způsobil nebo způsobuje, že se takové závažné trestné činnosti dopouštějí. U těchto osob navíc existuje reálný předpoklad, že se budou závažného nebezpečného jednání dopouštět i v budoucnu. Obligatorně soud uloží zabezpečovací detenci v případě uvedeném v § 25 odst. 2 a v § 72a odst. 1 trestního zákona. Fakultativně pak pachateli, který splňuje podmínky vymezené v § 72a odst. 2. Zabezpečovací detence je subsidiární k ochrannému léčení, představuje krajní řešení v případech, kdy jiná nepřicházejí v úvahu a ochranu společnosti nelze zajistit jinak. Trvání zabezpečovací detence není omezeno, zákon však soudu ukládá přezkoumat nejméně jednou za 12 měsíců, v případě mladistvých za 6 měsíců, zda důvody pro její pokračování trvají.

⁸³ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 326.

Výkon zabezpečovací detence byl zákonem svěřen Vězeňské službě. Probíhá ve zvláštních ústavech pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou a s léčebnými psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy. Výkon je v mnoha ohledech totožný s výkonem trestu odnětí svobody, následující text se proto bude zabývat zejména nejdůležitějšími odlišnostmi.

Zákon ukládá při umístění do ústavu povinnost poučit chovance o možnosti použití omezovacích prostředků, přičemž toto poučení musí obdržet v písemné podobě. Akutně nebezpečné chovance lze při splnění podmínek v § 35 až 37 na základě rozhodnutí odborného zaměstnance umístit na nezbytně nutnou dobu do izolační místnosti s omezujícím vybavením. Omezovací prostředky je možné použít jen v nezbytně nutných případech k ochraně chovance a jiných osob.

Návštěvy jsou umožněny nejméně dvakrát týdně vždy po nejméně dvou hodinách. Z důvodu momentálního zdravotního stavu chovance je možné zakázat návštěvy osob, které by mohli jeho stav negativně ovlivnit. Balíčky je umožněno přijímat jedenkrát za tři měsíce. Chovanec má povinnost účastnit se programů, do kterých byl zařazen. Vychází se zde z předpokladu, že pasivní pobyt v ústavu nepřispívá k dosažení účelu zabezpečovací detence, naopak ho od takového cíle vzdaluje a ohrožuje jeho zdravotní stav. Na rozdíl od odsouzeného ve výkonu trestu, nemá chovanec povinnost pracovat, na jeho žádost mu práci lze umožnit. Při volbě druhu práce je však nutné postupovat s ohledem na jeho zdravotní stav a zvážit, zda neohrozí sebe nebo jiné osoby.

Komplexní zpráva o stavu chovance je vypracovávána odbornou komisí jednou za tři měsíce a na jejím základě je rozhodováno o dalším postupu. Vždy v ní musí být uvedena prognóza dalšího vývoje chovance z hlediska případné změny na ochranné léčeni. Se zprávou je nutno chovance prokazatelně seznámit. Ředitel ústavu má ve spolupráci s odbornou komisí povinnost sledovat vývoj chování a efektivitu dosavadního působení na chovance a posoudit, zda by měl být podán návrh na změnu na ochranné léčeni nebo propuštění. Pokud je v průběhu zabezpečovací detence odborným zaměstnancem shledáno, že důvody dalšího výkonu zabezpečovací detence u chovance pominuly, podá o tom zprávu odborné komisi, která vypracuje zvláštní zprávu a předá ji řediteli ústavu. V případě, že se ředitel ztotožní s případným názorem na propuštění či změnu na ochranné léčeni, neprodleně podá takový návrh soudu. V opačné situaci připojí ke zprávě vlastní stanovisko a vše odešle soudu.

6 Alternativní tresty

6.1 Obecně k pojmu alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Alternativními tresty se obecně označují sankce, které nejsou spojené s odnětím svobody. Rozlišuje se užší pojetí tohoto termínu, které za alternativní trest považuje jakýkoli jiný trest, uložený namísto trestu odnětí svobody. Širší pojetí zahrnuje pod pojem alternativních trestů i takové sankce a opatření, které ztrátu svobody nevyklučují úplně, a řadí sem i alternativy trestního řízení v podobě odklonů.⁸⁴

Alternativy v českém trestním právu můžeme dělit na hmotněprávní a procesněprávní, přičemž do první skupiny patří alternativní tresty a alternativy k potrestání, alternativami procesněprávními jsou odklony v trestním řízení.

Alternativní tresty představují zejména podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, trest obecně prospěšných prací a peněžitý trest. Dalšími alternativními tresty, které však mají k trestu odnětí svobody podstatně menší význam, jsou zákaz činnosti, zákaz pobytu, vyhoštění, propadnutí věci a propadnutí majetku. Tyto tresty jsou ukládány spíše výjimečně a zpravidla jsou uloženy vedle některého z typicky alternativních trestů.⁸⁵ V následujících podkapitolách bude proto větší pozornost věnována prvním třem zmíněným alternativním trestům, o ostatních bude pojednáno spíše okrajově. Mladistvým pachatelům je možné uložit trestní opatření obecně prospěšných prací, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu a odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem.

Alternativami k potrestání jsou upuštění od potrestání a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem, u mladistvých upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od trestního opatření.

Odklon v trestním řízení znamená, že trestní řízení nedospěje do svého obvyklého konce, tedy do vynesení odsuzujícího rozsudku. Nedojde k vyslovení viny ani k uložení trestu, řízení se „odkloní“ a trestní věc se vyřídí jinak, velmi často tak, že se trestní

⁸⁴ Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 114.

⁸⁵ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 350.

stíhání zastaví.⁸⁶ Mezi odklony patří podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, podmíněné upuštění od podání návrhu na potrestání, trestní příkaz a v řízení ve věcech mladistvých odstoupení od trestního stíhání.

Pojetí alternativních trestů vychází z předpokladu, že nejen trest odnětí svobody představuje citelný zásah do života pachatele, ale že i jiné tresty mohou přinést újmu v podobě zásahu do osobní svobody pachatele, do jeho finanční sféry, volného času. Mají punitivní a retributivní charakter, přinášejí satisfakci oběti trestného činu a přispívají k restituci škody jí způsobené a zároveň působí preventivně na pachatele i celou společnost. Hlavním znakem alternativních trestů je to, že pachatel není vytržen ze svého sociálního prostředí, ze společnosti, ale naopak se v nich projevuje snaha o jeho společenské začlenění, které má zabránit jeho možné recidivě. Uspořádání alternativních trestů umožňuje reagovat individuálně na spáchaný trestný čin a pro každého jednotlivého pachatele zvolit co nejvhodnější sankci.⁸⁷

6.2 Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem

Právní povaha podmíněného odsouzení je sporná.⁸⁸ Ačkoli někdy bývá pokládáno za zvláštní způsob vyměření či výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, převažují názory, že se jedná o zvláštní druh trestu, a to přestože není výslovně uvedeno ve výčtu trestů v ustanovení § 27 trestního zákona. Tento názor shodně zastávají i obě učebnice trestního práva pražské Právnické fakulty: „... přijetím zákona o soudnictví ve věcech mládeže byl tento názor jednoznačně potvrzen, neboť ustanovení § 24 odst 1 písm. g) a h) cit. zák., uvádí podmíněné odsouzení, resp. podmíněné odsouzení s dohledem jako samostatné druhy trestních opatření.“⁸⁹

Podmíněné odsouzení představuje trest nejčastěji ukládaný. Jeho podstatou je skutečnost, že soud sice vynese odsuzující rozsudek, výkon trestu odnětí svobody však promine pod podmínkou, že se odsouzený bude během stanovené zkušební doby řádně chovat a vyhoví stanoveným požadavkům. Předpokládá se, že už samotné trestní stíhání pachatele, negativní zhodnocení jeho osoby a jeho činu rozsudkem, hrozba budoucího

⁸⁶ Jelínek, J. a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde, 2007, s. 646.

⁸⁷ Osmančík, O. a kol. K problematice alternativních trestů a opatření. Praha: IKSP, 1996, s. 90-91.

⁸⁸ Novotný, O.; Dolenský, A.; Jelínek J.; Vanduchová M. a kol: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 291.

⁸⁹ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Linde, 2008, s. 358.

eventuálního výkonu trestu, jakož i omezení a podmínky vztahující se k chování odsouzeného mohou mít účinky, které má výkon trestu odnětí svobody.⁹⁰ Podmíněné odsouzení představuje významný prostředek převýchovy a výchovného působení na pachatele. Dochází sice k vyslovení odsuzujícího rozsudku, ale zároveň se odsouzenému projevuje důvěra, že i bez toho, aniž by došlo k výkonu trestu odnětí svobody, se bude chovat řádně. Odsouzený se tak stává přímo účastným na své převýchově, může se opřít o sociální, psychickou, materiální pomoc zájmových sdružení občanů a sociálních pracovníků, zvláště probačních úředníků.

Podmíněně odložit výkon trestu je možné pouze v případě, že je uložen trest odnětí svobody, který nepřevyšuje dva roky. Nezbytným předpokladem pro odklad výkonu trestu je však to, že soud má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i přesto, že nebude vykonán, a to vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu, prostředí, ve kterém žije a pracuje a také k okolnostem případu. Na prvním místě je třeba přihlídnout k osobě pachatele, zejména jeho povahovému založení, charakterovým vlastnostem, k jeho sklonům a zálibám, k jeho vztahu k práci, k rodině, ke společnosti a k jeho společenskému postavení.⁹¹ Zvláštní pozornost věnuje zákon prostředí, v němž pachatel žije a pracuje, protože právě ty mají značný význam při budoucí nápravě pachatele. Důležitým hlediskem je rovněž dosavadní život pachatele. Je třeba se zaměřit na skutečnosti, které by poukazovaly na možnost opakování trestné činnosti. Uložení trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem není zcela vyloučeno ani u recidivisty nebo pachatele, který se dopouští trestné činnosti opětovně. Podstatným faktorem zde bude zejména doba, která uplynula od předchozího odsouzení a charakter dřívějšího a nynějšího trestného činu.

Zkušební doba je soudem stanovena v rozsahu jeden až pět let, u mladistvého na jeden rok až tři léta a počíná běžet právní mocí rozsudku. Soud zároveň může stanovit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, které mají odsouzeného nasměrovat k vedení řádného života. Podmínkou efektivity přiměřených povinností je pozitivní motivace pachatele, jeho ochota a zájem spolupracovat při jejich realizaci s institucemi poskytujícími programy pro získání vhodné pracovní kvalifikace, programy sociálního výcviku a převýchovy, léčby závislosti na návykových látkách

⁹⁰ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 276.

⁹¹ Tamtéž, s. 279.

apod.⁹² Pokud byla trestným činem způsobena škoda, měl by soud odsouzenému uložit, aby ji podle svých sil nahradil.

Pokud podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a uloženým podmínkám vyhověl, soud rozhodne o jeho osvědčení. V opačné situaci rozhodne, že se trest vykoná, přičemž toto rozhodnutí může učinit již během zkušební doby. Soud je tedy povinen sledovat chování podmíněně odsouzeného během zkušební doby. Přestože odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu, má soud možnost výjimečně vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat podmíněné odsouzení v platnosti. Soud v takovém případě zároveň vysloví nad odsouzeným dohled, přiměřeně prodlouží zkušební dobu, nanejvýš však o dva roky, přičemž nesmí překročit horní hranici pěti let, nebo stanoví dosud neuložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Tato opatření jsou stanovena alternativně, soud může zvolit jedno z nich nebo je podle okolností konkrétního případu vhodně nakombinovat.⁹³

Ustanovení § 60 odst. 2 trestního zákona zakotvuje zákonnou fikci, podle které se podmíněně odsouzený osvědčil, pokud uplynula zkušební doba a jeden rok po ní soud neučil rozhodnutí o tom, zda se podmíněně odsouzený osvědčil nebo nikoliv, přičemž na tom, že k takovému rozhodnutí nedošlo, nemá podmíněně odsouzený vinu. Fikce nastává ze zákona a není třeba, aby soud rozhodl usnesením. Právní mocí usnesení, jímž bylo vysloveno, že se podmíněně odsouzený osvědčil, nebo současně se vznikem fikce, že se podmíněně odsouzený osvědčil, vzniká zákonná fikce, podle které se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.

Podmíněné odsouzení s dohledem upravují ustanovení § 60a a 60b trestního zákona. Výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta může soud odložit za současného vyslovení dohledu nad pachatelem. Tato přísnější alternativa umožňuje využít podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody i u pachatelů, u nichž to nepřicházelo dříve v úvahu s ohledem na délku vyměřeného trestu, nebo proto, že bez účinného dohledu by nebyl naplněn účel trestu.⁹⁴

⁹² Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 295.

⁹³ Šámal P., Půry F., Rizman S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 533.

⁹⁴ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 122.

Ustanovení § 60a odst. 1 trestního zákona odkazuje na obdobné užití ustanovení § 26a a 26b trestního zákona na výkon dohledu. Dohledem se podle zákona rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Dohled nad pachatelem je svěřen probačnímu úředníkovi. Účelem dohledu je podle § 26a odst. 2:

- a) sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti,
- b) odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.

Povinnosti pachatele, kterému byl dohled uložen, jsou taxativně vymezeny v ustanovení § 26b odst. 1. Jedná se o povinnost spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, jež je stanoven probačním úředníkem na základě probačního programu, dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve stanovených lhůtách, informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování soudem uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem, umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje.

Probační úředník má povinnost informovat bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu, který dohled uložil, v případě, že pachatel poruší podmínky dohledu nebo přiměřená omezení či povinnosti. Jednou za šest měsíců probační úředník vypracovává zprávu o průběhu výkonu dohledu nad pachatelem, o plnění přiměřených omezení a povinností a o jeho poměrech. Předseda senátu může stanovit i jinou lhůtu.

Zkušební doba je stejně jako u podmíněného odsouzení stanovena soudem v rozsahu jeden rok až pět let. Podmíněně odsouzenému, kterému byl vysloven dohled, lze rovněž uložit přiměřená omezení nebo i přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život. Soud zpravidla též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

Pokud podmíněně odsouzený s dohledem vedl řádný život a uloženým podmínkám vyhověl, soud vysloví, že se osvědčil. V opačném případě rozhodne, že se

trest vykoná. Také u podmíněného odsouzení s dohledem se uplatní výše popsané fikce o osvědčení pachatele a fikce neodsouzení.

Ustanovení § 60b odkazuje na obdobné použití příslušných ustanovení o podmíněném odsouzení pokud jde o vztah podmíněného odkladu výkonu trestu k dalším trestům uloženým vedle tohoto trestu, možnost ponechat podmíněné odsouzení v platnosti a zápočtu doby, po kterou podmíněně odsouzený s dohledem vedl ve zkušební době řádný život, do nové zkušební doby.

6.3 Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací je významnou alternativou k trestu odnětí svobody. Představuje citelný zásah do volného času pachatele, který vykonává bezplatně práci ve veřejném zájmu. Práce představuje významný výchovný prvek a přispívá k sociálnímu a pracovnímu přizpůsobení pachatele.⁹⁵ Použití trestu obecně prospěšných prací by nicméně měl předcházet pečlivý výběr pachatelů tak, aby co nejméně docházelo k jeho přeměně na trest nepodmíněný.

Trest obecně prospěšných prací spočívá ve výkonu určité soudem stanovené pracovní povinnosti, kterou musí pachatel splnit osobně, bezplatně a ve svém volném čase. Tento trest není obsažen v žádné ze skutkových podstat ve zvláštní části trestního zákona, je trestem univerzálním. Při splnění zákonných podmínek může být uložen za všechny trestné činy, u nichž zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Předpokladem ovšem je, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k účelu dosažení trestu není třeba. Uložen může být samostatně i vedle jiného trestu, s výjimkou trestu odnětí svobody. Ustanovení § 45 odst. 3 trestního zákona vymezuje okruh subjektů, v jejichž prospěch lze obecně prospěšné práce vykonávat, a obsahuje demonstrativní výčet druhů činností.

Při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlédne soud ke stanovisku pachatele k možnosti uložení tohoto trestu a k jeho zdravotní způsobilosti. Uložení tohoto trestu by vzhledem ke skutečnosti, že je třeba obecně prospěšné práce vykonat osobně, nebylo možné u pachatele, jehož zdravotní stav výkon práce nedovoluje.

⁹⁵ Šámal P., Půry F., Rizman S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 407.

Zdravotní způsobilost hraje roli i při uvažování o výměře trestu. Trest obecně prospěšných prací nelze uložit, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce.

Trest obecně prospěšných prací lze uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. Současně může soud uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život. Zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Podle ustanovení § 340a trestní řádu předseda senátu rozhodnutím, proti němuž je přípustná stížnost, od výkonu trestu obecně prospěšných prací nebo jeho zbytku upustí, pokud je odsouzený v důsledku změny svého zdravotního stavu dlouhodobě neschopen tento trest vykonat.

Jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevedl řádný život nebo zaviněně nevykonal ve stanovené době uložený trest, přemění soud trest obecně prospěšných prací či jeho zbytek v trest odnětí svobody a rozhodne zároveň o způsobu jeho výkonu. Každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den odnětí svobody.

6.4 Peněžitý trest

Peněžitý trest je alternativním trestem, který je schopen v určitých případech velmi účinně nahradit krátký nepodmíněný trest odnětí svobody.⁹⁶ Vzhledem k jeho zásahu do majetkové sféry je vhodným prostředkem k naplnění účelu trestu v případech, kdy se pachatel dopustil trestného činu majetkové povahy. Je však možné uložit ho i za trestné činy, ke kterým pachatel určité finanční prostředky potřebuje. Jejich odčerpání by mělo zabránit páchání trestné činnosti v budoucnu.⁹⁷

Peněžitý trest je podle trestního zákona přípustné uložit, pokud pachatel trestnou činností získal nebo se snažil získat majetkový prospěch, dále v případech, kde to zákon ve zvláštní části výslovně připouští a konečně pokud jej soud ukládá za trestný čin, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky a vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy pachatele současně neukládá trest odnětí svobody.

⁹⁶ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003. s. 282.

⁹⁷ Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P. K problematice alternativních trestů. Trestní právo, 1997, č. 7 – 8, s. III.

Peněžitý trest se ukládá v rozmezí od 2 000 Kč až do 5 000 000 Kč, buď jako trest samostatný, nebo vedle jiného trestu. Samostatně je jeho uložení myslitelné tam, kde vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele postačí k dosažení účelu trestu pouze uložení peněžitého trestu. Při stanovení výše peněžité částky soud přihlédne k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Může stanovit, že bude placen v přiměřených měsíčních splátkách. Peněžitý trest neuloží, pokud je zřejmé, že by byl nedobytný. Vydobytá částka připadá státu.

Lhůta pro výkon trestu činí dle ustanovení § 341 trestního řádu patnáct dní, z důležitých důvodů je však možné výkon odložit až na tři měsíce nebo povolit rozložit trest do splátek. Celá částka pak musí být uhrazena do jednoho roku od nabytí právní moci rozsudku. Pokud se odsouzený v důsledku okolností, které nezávisí na jeho vůli, stane dlouhodobě neschopným zaplatit peněžitý trest nebo by jeho zaplacením byla vážně ohrožena výživa nebo výchova osoby, o jejíž výživu či výchovu je povinen ze zákona pečovat, soud od výkonu trestu upustí.

Pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl peněžitý trest vykonán, soud stanoví náhradní trest odnětí svobody, a to až na dvě léta. Náhradní trest však nesmí spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesáhnout horní hornici trestní sazby. Odsouzený však může i po nařízení náhradního trestu jeho výkon kdykoliv odvrátit tím, že peněžitý trest zaplatí.

6.5 Další alternativní tresty

6.5.1 Zákaz činnosti

Zákaz činnosti je trestem, který má velký preventivní význam. Jeho uložení je pachateli zabráněno v páchání dalších trestných činů, k čemuž by tato činnost mohla vytvářet podmínky a zároveň se jím chrání i řádný výkon této činnosti nebo povolání.

Nejčastěji je ukládán za trestné činy spáchané při řízení motorových vozidel a trestné činy majetkového a hospodářského charakteru. Vždy však soud tento trest uloží, dopustil-li se pachatel trestných činů taxativně uvedených v ustanovení § 49 odst. 1 trestního zákona, pokud povaha postavení, funkce nebo vykonávané činnosti umožňuje uložení takového trestu. Činnost, která se trestem zakazuje, musí být v bezprostřední souvislosti se spáchaným skutkem, musí se jednat o takovou činnost, která spáchání

trestného činu umožnila a jejíž výkon by mohl pachateli umožnit spáchání podobného trestného činu i v budoucnu.⁹⁸ Činnost, kterou lze zakázat, spočívá ve výkonu určitého zaměstnání, povolání či funkce, nebo se jedná o činnost, k jejímuž provozování je třeba zvláštního povolení nebo jejíž výkon je upraven zvláštním předpisem. Trest je možné uložit v rozmezí od jednoho roku až na deset let. Jako samostatný trest může být uložen pouze u trestných činů, u kterých to ustanovení ve zvláštní části trestního zákona připouští, pokud vzhledem k povaze spáchaného činu a možnostem nápravy pachatele není k dosažení účelu trestu třeba trestu jiného. Jako trest vedlejší je možné zákaz činnosti uložit vedle odnětí svobody, peněžitého trestu i trestu jiného. Porušení uloženého trestu zákazu činnosti naplňuje skutkovou podstatu trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí podle ustanovení § 171 odst.1 písm. c) trestního zákona.

Podmíněné upuštění od zbytku trestu je možné po výkonu poloviny trestu, jestliže odsouzený způsobem svého života po dobu výkonu trestu prokázal, že dalšího výkonu není třeba nebo pokud soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Zkušební doba činí až pět let, nesmí být však kratší než doba zbytku trestu.

6.5.2 Zákaz pobytu. Vyhoštění.

Trest zákazu pobytu je trestem, kterým dochází k výraznému omezení svobody pohybu a pobytu pachatele. Z hlediska účelu trestu plní zejména funkci zábrannou, má pachateli znemožnit, aby se vyskytoval v prostředí, s nímž jeho trestná činnost souvisela a které by mohlo mít vliv na páchaní trestné činnosti i v budoucnu. Negativní důsledky trestu se mohou projevit v oblasti resocializace pachatele.⁹⁹

Trest spočívá v tom, že se odsouzený nesmí zdržovat v určitém místě nebo v určitém obvodu. K přechodnému pobytu na takovém místě či obvodu v nutné osobní záležitosti je třeba povolení policejního orgánu. Trest se ukládá na jeden rok až pět let za úmyslný trestný čin, pokud to vyžaduje ochrana veřejného pořádku, rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku, a to se zřetelem na dosavadní způsob života pachatele a místo spáchání činu. Jako samostatný trest ho lze uložit za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, jestliže vzhledem

⁹⁸ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 302.

⁹⁹ Šámal P., Púry F., Rizman S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 502.

k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele není třeba k dosažení účelu trestu uložení jiného trestu.

Rovněž trest vyhoštění představuje výrazný zásah do svobody pohybu a pobytu, garantované Listinou v čl. 14. Hlavním účelem trestu vyhoštění je zabránit pachateli, který není občanem České republiky nebo není osobou, které bylo přiznáno postavení uprchlíka, v páchání další trestné činnosti na území České republiky. Trest vyhoštění lze uložit pouze v případě, že to vyžaduje bezpečnosti lidí nebo majetku, anebo jiný obecný zájem, a to jako trest samostatný i vedle jiného trestu. S přihlédnutím ke stupni společenské nebezpečnosti, možnostem nápravy a poměrům pachatele a ke stupni ohrožení bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného obecného zájmu může soud uložit trest ve výměře od jednoho roku do deseti let, anebo na dobu neurčitou.

V ustanovení § 57 odst. 3 trestní zákona je taxativně vymezen okruh okolností, které brání uložení tohoto trestu. Veřejný zájem na potrestání pachatele vyhoštěním by neměl být uplatněn na úkor jiných významnějších soukromých zájmů pachatele. Překážky pro vyhoštění mají zabránit tomu, aby v konkrétním odůvodněném případě byl pachatel uložení vyhoštění podroben nelidskému zacházení nebo trestu.¹⁰⁰ Další důvody pak brání uložení trest vyhoštění občanu Evropské unie nebo jeho rodinným příslušníkům anebo cizinci s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajícího rezidenta, pokud neexistují vážné důvody pro jeho uložení.

6.5.3 Propadnutí majetku

Trest propadnutí majetku postihuje majetek získaný závažnou, zpravidla organizovanou kriminalitou. Pachateli je uložení tohoto trestu zároveň znemožněno po odsouzení a výkonu trestu odnětí svobody pokračovat v trestné činnosti a využívat k tomuto účelu získaný kapitál.¹⁰¹

Soud může uložit trest propadnutí majetku vzhledem k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele, pokud jej odsuzuje k výjimečnému trestu anebo k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za závažný úmyslný trestný čin, jímž pachatel získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Bez těchto podmínek lze trest

¹⁰⁰ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Doplněk ke komentáři. 6., doplněné a rozšířené vydání. Praha: C.H.Beck, 2006. s. 102

¹⁰¹ Král, V. K podmínkám ukládání trestu propadnutí majetku a k účinnosti zajištění majetku v trestním řízení. Trestněprávní revue, 2002, č. 10, s. 281.

propadnutí majetku uložit pouze v případě, že trestní zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje. Jako samostatný trest může být uložen, jestliže vzhledem k povaze trestného činu a k osobě pachatele není k dosažení účelu trestu uložení jiného trestu třeba. Může být uložen vedle jakéhokoli jiného trestu, s výjimkou trestu peněžitého.

Propadnutí majetku postihuje celý majetek odsouzeného nebo tu jeho část, kterou soud určí. Prostředky nebo věci, jichž je nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb odsouzeného nebo osob, o jejichž výživu nebo výchovu je odsouzený podle zákona povinen pečovat, mu však nepodléhají. Vlastníkem propadlého majetku se stává stát.

6.5.4 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Hlavním účelem trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty je zneškodnit věc či jinou majetkovou hodnotu, která by mohla sloužit dalšímu páčání trestné činnosti, ztížit pachateli podmínky pro páčání další trestné činnosti a odejmout pachateli prospěch z trestné činnosti.¹⁰² Nabytím právní moci rozsudku dochází k odnětí vlastnického práva odsouzeného k propadlé věci nebo jiné majetkové hodnotě a toto vlastnické právo přechází na stát.

Soud může uložit trest propadnutí věci nebo jiného majetkové hodnoty, které bylo užito ke spáchání trestného činu, která byla ke spáchání trestného činu určena, kterou pachatel získal trestným činem nebo jako odměnu za něj, nebo kterou pachatel, byť jen zčásti nabyt za věc nebo jinou majetkovou hodnotu získanou trestným činem nebo představující odměnu za něj, pokud hodnota takové věci či majetkové hodnoty není ve vztahu k hodnotě nabyté věci či jiné majetkové hodnoty zanedbatelná.

Věcí se rozumí ovladatelný hmotný předmět, který slouží potřebám lidí a který je proto předmětem vlastnictví.¹⁰³ Za věc je podle ustanovení § 89 odst. 13 trestního zákona považována i ovladatelná přírodní síla, ustanovení o věcech se vztahuje i na cenné papíry či peněžní prostředky na účtu. Jinou majetkovou hodnotu zákon ve stejném ustanovení vymezuje jako majetkové právo nebo jinou penězi ocenitelnou hodnotu, která není věcí. Věc nebo jiná majetková hodnota musí náležet pachateli, což

¹⁰² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Doplněk ke komentáři. 6., doplněné a rozšířené vydání. Praha: C.H.Beck, 2006, s. 81.

¹⁰³ Tamtéž, s. 83.

je splněno, jestliže ji pachatel vlastní v době rozhodnutí o ní, nebo s ní fakticky jako vlastník nakládá, aniž je znám oprávněný vlastník nebo držitel takové věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Jako trest samostatný je možné trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty uložit pouze v případě, že to trestní zákon ve zvláštní části dovoluje a jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnostem nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Vždy však soud uloží i trest propadnutí věci a jiné majetkové hodnoty, jestliže pachatel neoprávněně nebo v rozporu se zvláštním právním předpisem drží věc nebo jinou majetkovou hodnotu, ve vztahu k níž je možno tento trest uložit. Před právní mocí rozhodnutí platí zákaz zcizení propadlé věci nebo jiné majetkové hodnoty, který zahrnuje i jiné dispozice směřující ke zmaření trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.

V případě, že pachatel věc nebo jinou majetkovou hodnotu, kterou soud mohl prohlásit za propadlou, před uložením trestu zničí, poškodí, zcizí, učiní neupotřebitelnou nebo ji zúžitkuje, zejména spotřebuje, anebo jestliže jinak zmaří propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, soud může podle ustanovení § 56a trestního zákona uložit propadnutí náhradní hodnoty, a to až do výše, které odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. Hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty, kterou soud mohl prohlásit za propadlou, se stanoví na základě odborného vyjádření nebo znaleckého posudku. Při zničení nebo poškození věci nebo při jejím učinění neupotřebitelnou má soud možnost uložit propadnutí takové věci i propadnutí náhradní hodnoty. Propadlá náhradní hodnota připadá státu.

6.6 Alternativní tresty v novém trestním zákoníku

Nový trestní zákoník v obecných zásadách pro ukládání trestů zakotvuje, že pokud k účelu trestu postačí sankce menší intenzity, nesmí být uložena sankce intenzivnější. Při ukládání trestu je nutno přihlídnout nejen ke spáchanému činu, ale i k osobě pachatele, k jeho osobním, rodinným a majetkovým poměrům. Důraz je tak kladen na individuální přístup k řešení trestních věcí, předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí k zajištění pozitivní motivace pachatele.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákon. Dostupná z: <http://portal.justice.cz>.

Trestní sankce, které lze uložit za spáchané trestné činy, jsou tresty a ochranná opatření. Jejich ukládání má být ovládáno zásadou přiměřenosti, nelze uložit kruté a nepřiměřené sankce a výkonem nesmí být ponížena lidská důstojnost. U jednotlivých alternativních trestů dochází ke změnám a současný systém trestů je doplněn o dva tresty nové – trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Trest domácího vězení může být uložen pouze za přečin a nejvýše na dva roky. Předpokladem pro uložení je kumulativní splnění dvou podmínek: vzhledem k povaze a závažnosti přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to popřípadě i vedle jiného trestu a pachatel dá písemný slib, že ve stanovené době se bude zdržovat v obydlí na určené adrese. Jako samostatný trest ho lze uložit jen pokud vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. Trest domácího vězení obecně spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20:00 hodin do 5:00 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody. Tyto důležité důvody představuje výkon zaměstnání či povolání nebo onemocnění, v jehož důsledku byla odsouzenému poskytnuta zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení. Soud má nicméně možnost v rozsudku stanovit podmínky výkonu i jinak. Domácí vězení je trestem, který klade značné nároky na osobní disciplínu odsouzeného.¹⁰⁵ Představuje citelný zásah do osobní svobody odsouzeného, ale zachovává rodinné a společenské vazby. V souvislosti s výkonem trestem domácího vězení je nutná zvýšená potřeba kontroly, která by měla být zajištěna buď elektronickým monitorovacím systémem nebo namátkovou kontrolou vykonávanou probačním úředníkem. Nesporně jako efektivnější se jeví elektronické monitorování, které však bude vyžadovat vyšší náklady.

Novým trestem je i trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Je možné ho uložit až na deset let pachateli úmyslného trestného činu spáchaného v souvislosti s návštěvou takové akce, a to jako trest samostatný i vedle jiného. Trest spočívá v zákazu účasti odsouzeného na určených sportovních, kulturních a jiných společenských akcích. Probační úředník má možnost uložit povinnost dostavovat se na Policii ČR v období konání akce. Trest je zaměřen zejména na postih problematiky

¹⁰⁵ Kalvodová, V. Domácí vězení – jedna z možných alternativ odnětí svobody? In Days of Public Law. Brno: Masarykova univerzita, 2007. Dostupný z: <http://www.law.muni.cz/edicni/Days-of-public-law/files/trest.html>.

diváckého násilí, ale lze jej uplatnit i v jiných případech. Východiskem je zde předpoklad, že trestná činnost týkající se diváckého násilí je nejčastěji páchána v souvislosti se sportovním utkáním a až na výjimky z tohoto prostředí nevybočuje. Není proto nezbytné využívat tak citelného postihu jakým je trest odnětí svobody, nicméně jeho uložení v závažných případech není vyloučeno.¹⁰⁶

Úprava podmíněného odsouzení byla prakticky převzata ze současného trestního zákona, protože k jeho významné novelizaci došlo již v roce 2001. U podmíněného odsouzení i u podmíněného odsouzení s dohledem dochází k sjednocení délky trestu odnětí svobody, který může být podmíněně odložen, a to na tři roky. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem soud použije v případě, je-li třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době.

Trest obecně prospěšných prací doznal změn v podmínkách pro jeho ukládání. Reakcí na zkušenosti z praxe je, že soud zpravidla neuloží tento trest odsouzenému, který v předchozích případech tento trest mařil nebo ho nevykonal řádně. Taková to formulace ovšem nevylučuje, aby v případech, ve kterých je to odůvodněno změnou postoje pachatele, byl znovu trest obecně prospěšných prací uložen.¹⁰⁷ Možnost výkonu obecně prospěšných prací byla rozšířena na kvalifikované práce. Výměra trestu se nově pohybuje v rozsahu od 50 do 300 hodin. V návaznosti na snížení nejvyšší možné výměry trestu došlo ke zpřísnění přeměny trestu na trest odnětí svobody - jedna i jen započatá neodpracovaná hodina obecně prospěšných prací se přemění na jeden den odnětí svobody.

Právní úprava způsobu ukládání peněžitého trestu doznala zásadní změny. Peněžitý trest se ukládá v denních sazbách, které svým počtem vyjadřují povahu a závažnost činu. Minimální výměra trestu zůstává stejná, horní hranice se podstatně zvyšuje, což by mohlo vést k zintenzivnění odstrašujícího účinku trestu. Při stanovení výše jedné denní sazby peněžitého trestu rozhoduje soud na základě kritéria osobních a majetkových poměrů pachatele. Přitom vychází zpravidla z čistého příjmu, který pachatel má nebo by mohl mít průměrně za jeden den. Příjmy pachatele, jeho majetek a výnosy z něj, jakož i jiné podklady pro určení výše denní sazby mohou být stanoveny odhadem soudu. Jestliže nelze od pachatele podle jeho osobních a majetkových poměrů

¹⁰⁶ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákon. Dostupná z <http://portal.justice.cz>.

¹⁰⁷ Tamtéž.

očekávat, že peněžitý trest ihned zaplatí, soud má možnost stanovit platbu v přiměřených splátkách. V případě, že pachatel nezaplatí dílčí splátku včas, o výhodu splácet po částech přijde. Náhradní trest odnětí svobody se v důsledku zvýšení horní hranice peněžité trestu zvyšuje až na čtyři léta. Ani s uloženým trestem odnětí svobody však nesmí přesahovat horní hranici trestní sazby.

Trest propadnutí majetku byl převzat do nového kodexu bez zásadních změn. S ohledem na skutečnost, že se jedná o sankci, která má závažné dopady na budoucí život odsouzeného i jeho blízkých, došlo ke zúžení případů, v nichž lze tento trest uložit, na zvláště závažné zločiny. Rovněž trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty zůstává v souladu s platnou právní úpravou.

Trest zákazu činnosti zůstává v podstatě beze změny, u trestu zákazu pobytu dochází ke zvýšení horní hranice sazby z pěti na deset let, čímž se tak shoduje s maximální sazbou u trestu zákazu činnosti a trestu vyhoštění. Trest vyhoštění byl v poslední době novelizován, proto se ho změny dotkly jen nepatrně.

7 Závěr

Trest odnětí svobody je neodmyslitelnou součástí trestněprávního sankčního systému České republiky. Jedná se o trest nejpřísnější, protože zásah do osobní svobody člověka představuje v porovnání s ostatními tresty nejzávažnější újmu. Musí být chápán a ukládán jako krajní prostředek, který nastoupí jen v případech nejzávažnějšího protispolečenského jednání.

Význam nepodmíněného trestu odnětí svobody je nesporný. Odnětí svobody je v určitých situacích jediným a nezastupitelným trestem. V každé společnosti se vyskytuje určitý okruh pachatelů, u nichž nepřichází v úvahu jiný způsob eliminace nežádoucího deviantního chování, než je jejich izolace. Přeplněnost věznic, nákladnost vězeňského systému a vlivy na osobnost odsouzeného při výkonu tohoto trestu však přispívají k hledání nových způsobů, jak negativní důsledky spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody odstranit či při nejmenším zmírnit. Vývoj v ukládání trestů tak směřuje k častějšímu používání alternativních sankcí namísto trestu odnětí svobody a takový trend je podle mého názoru pozitivní. Alternativní tresty usilují o nápravu pachatele, posilují pocit odpovědnosti za vlastní jednání a využívají jeho pozitivní motivaci a snahu aktivně se podílet na řešení trestní věci. I přesto trest odnětí svobody stále zaujímá významné postavení v systému trestněprávních sankcí a bude ho mít nepochybně i v budoucnu.

Domnívám se, že současná právní úprava nepodmíněného trestu odnětí svobody v českém trestním zákoně je - s připomínkami uvedenými v předchozích kapitolách - vyhovující. Na tyto výhrady do značné míry reaguje a řeší je nový trestní kodex. V novém trestním zákoníku dochází ke zvýšení horní hranice trestní sazby trestu odnětí svobody na dvacet let a u časově omezeného výjimečného trestu je rozpětí délky trestu stanoveno nad dvacet až do třiceti let. Tato úprava svědčí o zpřísnování trestní represe, jedná se ovšem o zpřísnění nikterak dramatické a ve většině případů oprávněné.

Taktéž výkon trestu odnětí a vězeňský systém jsou v České republice na dobré úrovni. Problém představuje zejména stále se zvyšující počet vězňů a jejich zaměstnávání. Pro zvýšení možnosti zaměstnávání vězněných osob je nutné vytvořit systémové předpoklady, jako jsou výstavba nových nebo rekonstrukce stávajících výrobních objektů uvnitř věznic a zařízení, obnova a rozšíření výrobních technologií.

Přestože k naplnění těchto cílů bude třeba značných finančních prostředků, vyváží jej pozitivní účinky, které zaměstnávání odsouzených nesporně má.

Z hlediska alternativních trestů bude zajímavé sledovat zavedení trestu domácího vězení, který by velmi účinně mohl nahradit krátkodobé tresty odnětí svobody, zvláště pokud dojde k variantě, kdy kontrola odsouzených bude zajištěna prostřednictvím elektronického monitorovacího systému. Trest domácího vězení ovšem není vhodný pro všechny pachatele, proto bude nutné pečlivě zjišťovat informace o jejich poměrech. Rozdíly budou existovat i v pocíťované újmě ze strany odsouzeného. Pro někoho takový trest nemusí být výrazným omezením, pro jiného může znamenat velký zásah do osobního života. Rovněž postoj veřejnosti k ukládání tohoto trestu, ostatně jako k ukládání alternativních trestů obecně, nemusí být ve skrze pozitivní. Postojům veřejnosti lze částečně předcházet veřejnou diskusí a dostatkem informací.

Kriminalita je problémem celé společnosti. Její řešení nelze spatřovat pouze ve formě změny zákona a zkvalitnění vězeňských podmínek. Trestní právo nicméně je a i nadále zůstane nezbytným prostředkem ochrany společnosti.

Seznam použité literatury

1. Černíková, V., Sedláček, V. Základy penologie pro policisty. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. ISBN 80-7251-104-1.
2. Foucault, M. Dohlížet a trestat. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
3. Francek, J. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-68-1.
4. Inciardi, J. A. Trestní spravedlnost. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-30-9.
5. Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-696-9.
6. Jelínek, J. a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-7201-641-9.
7. Kalvodová, V. Domácí vězení – jedna z možných alternativ odnětí svobody?, In Days of Public Law. Brno: Masarykova univerzita, 2007. Dostupný z: <http://www.law.muni.cz/edicni/Days-of-public-law/files/trest.html>.
8. Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3025-9.
9. Karabec, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha: IKSP, 2004. ISBN 80-7338-024-2.
10. Karabec, Z. Krátkodobé tresty – jeden z problémů českého vězeňství. Trestní právo, 2000, č. 4. ISSN 1211-2860.
11. Karabec, Z. Účel trestání. Kriminalistika, 2000, č. 2. Dostupný z: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2000/00_02/karabec.html.
12. Karabec, Z., Diblíková, S., Macháčková, R. Krátkodobé tresty odnětí svobody. Praha: IKSP, 2000. ISBN 80-86008-76-2.
13. Karabec, Z. Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice. Praha: IKSP, 2008. ISBN 978-80-7338-071-7.
14. Kolektiv autorů PrF UK. Dějiny evropského kontinentálního práva. 2. vydání. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-490-0.

15. Král, V. K podmínkám ukládání trestu propadnutí majetku a k účinnosti zajištění majetku v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 10, s. 281. ISSN 1213-5313.
16. Lata, J. Účel trestu a jeho spravedlivost. *Trestní právo*, 2001, č. 4., č. 5. ISSN 1211-2860.
17. Lata, J. Účel a smysl trestu. Praha: LexisNexis, 2007. ISBN 978-80-86920-24-5.
18. Malý, K. *České právo v minulosti*. Praha, 1995. ISBN 80-85903-01-6.
19. Malý, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upravené vydání. Praha: Linde, 1999. ISBN 80-7201-167-7
20. Mezník J.; Kalvodová V.; Kuchta J. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X.
21. Mirička, A. *Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní*. Praha: Všehrad, 1934.
22. Novotný, O. *O trestu a vězeňství*. Praha: Academia, 1969.
23. Novotný, O.; Dolenský, A.; Jelínek J.; Vanduchová M. a kol: *Trestní právo hmotné - I. Obecná část*. Praha: Aspi Publishing, 2003. ISBN 80-86395-73-1.
24. Osmančík, O. a kol. *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: IKSP, 1996. ISBN 80-86008-26-6.
25. Řezáč, F. J. *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*. *České vězeňství*, 1995, č. 4 – 5 (Příloha časopisu). ISSN 1213-9297.
26. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7.
27. *Statistická ročenka kriminality 1997-2007*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti. Dostupná z: <http://portal.justice.cz> .
28. Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. II. díl. 5. vydání*. Praha : C.H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-405-8.
29. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. *Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání*. Praha: C.H.Beck, 2004. ISBN 80-7179-896-7.
30. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. *Trestní zákon. Doplněk ke komentáři. 6., doplněné a rozšířené vydání*. Praha: C.H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-547-X.
31. *Výroční zpráva Vězeňské služby, 2001-2008*. Dostupná z: <http://www.vscr.cz>.

Résumé

The task of criminal law in every democratic state is to protect society against criminality. In order to perform this task criminal law has at its disposal resources which represent criminal sanctions. Amongst these sanctions a unique place is occupied by the unconditional imprisonment, which is what this thesis is concerned with.

Ever increasing criminality, which is affecting most states, is provoking discussions on the effectiveness of punishment, its methods, and the commensurateness of punishments. The Czech Republic is far from being the only country forced to resolve problems associated with a growing prison population and the increased costs of the prison system.

Unconditional imprisonment is a universal and basic punishment in the Czech Republic. It has a long tradition and a fixed place in the legal awareness of society. It is the strictest punishment and represents an extraordinarily serious intervention into the sphere of the human rights and freedoms of the individual. The enforcement of unconditional imprisonment is accompanied by a host of negative consequences, such as the interruption of social links, adaptation to prison culture and a problematic return of a convicted person into society. Furthermore, we should not forget the economic aspect, since the enforcement of a prison sentence requires considerable financial, material and other outlays. For this reason unconditional imprisonment is more and more frequently being replaced by alternative punishments which are more admissible for society. Nevertheless, its significance as a punishment is undisputed. It is an irreplaceable punishment in the case of disturbed offenders of serious criminal acts, offenders who, were they to remain at large, would represent a threat of further criminal acts being committed and a damaging effect on other citizens, and in the case of whom their time in a corrective institution is a condition for their re-socialisation.

The introduction of this thesis examines the historical development of unconditional imprisonment, with special attention given to the development of the prison service, knowledge of which is crucial to understanding the current arrangement of the prison system. After this historical sketch the next chapter discusses the concept of punishment, its purpose and individual theories of punishment. The most extensive section of the thesis is concerned with the valid legal arrangement of unconditional imprisonment and its execution. This is a pivotal part of the theses and is examined in

more detail. The last chapter looks at alternative punishments, which in many cases could very appropriately be used in place of unconditional imprisonment. While this thesis was being written a new Criminal Code was passed, and so each chapter relating to valid legislation contains a brief summary of the most fundamental changes.

Unconditional Imprisonment

Klíčová slova:

nepodmíněný trest odnětí svobody, trest odnětí svobody, vězeňský systém, vězení, trest, systém trestů

Keywords:

unconditional imprisonment, sentence of imprisonment, prison system, prison, punishment, sanction system